

Stane Okoliš

IZSEKI IZ ZGODOVINE LOŽA IN OKOLICE (2. del)

III. Nižje plemstvo

V preteklosti znani višji gospodje loške zemlje so vsi poleg tega imeli še več ali manj številna druga posestva. Loška zemlja je bila samo ena izmed gotovih agrarnih virov njihovega dohodka. Za upravljanje zaokroženega ozemlja so potrebovali več zato primernih ljudi, na katere so oprli svojo oblast. Vrhovna oblast države, ki se je v Ložu uveljavila preko njenih zastopnikov (grofov, patriarhov in deželnih knezov), t.j. visokih fevdalnih rodbin, je s seboj pripeljala tudi številne upravnike in druge uradnike z različnimi naslovi, ki so v imenu nadrejenih izvrševali oblast nad vsem, kar je pripadalo oblasti nad sodnim in posestnim teritorijem v Ložu. Slovenska imena, v zgolj najstarejše ohranjenih virih, izpričujejo, da so bili v službi visokega plemstva tudi številni domačini.

Oblastniki loške zemlje so tem ljudem ob raznih priložnostih, bodisi zaradi zvestega služenja, posebnih zaslug, bodisi, da so jih k temu prisilile težke politične ali vojaške razmere, podeljevali posebne pravice. Vovbrška grofa, Ulrik iz Strmca in njegov brat Viljem iz Malte sta leta 1237 v Ložu potrdila svojim ministerialom in plemenitnikom vse njihove pravice, katere jim je podelil že njun pokojni oče.¹ Grofovi ministeriali in drugi plemenitniki v Ložu so s tem privilegijem dobili potrjeno pravico, da so lahko zapuščali svojo dediščino, fevd ali alod, po dednem pravu sinovom in hčeram, če niso imeli dedičev pa bližnjim sorodnikom. Če se je kdo pregrešil zoper svojega gospoda (*contra gratiam domini sui fecerit*), mu po določilih tega privilegija ni bilo treba plačati večje globe kakor 60 denarjev (*denarios*). Ministeriali so imeli v sodnih zadevah tudi izključno pravico pri razsojanju nad svojimi ljudmi. Toda od tega so bili izvzeti v primerih, če je šlo za tatove in roparje zrele za vislice. V takšnih primerih si je sodno oblast pridržal teritorialni gospod (*dominus terre potestatem habet judicandi*). Omenjena grofa kakor tudi njuni nasledniki prav tako niso smeli nadlegovati loških ministerialov in plemenitnikov na njihovih posestvih s prenočitvami ali od njih zahtevati sena, žita ali česa drugega. Nikakršnih davkov niso smeli zahtevati niti od gozdov ali gajev.

Potrditev pravic loških ministerialov in plemenitnikov utrjuje privilegij, ki so ga ti prejeli od predhodnika imenovanih grofov. Vovbrška grofa sta potrdila že uveljavljene pravice Ložanov v času, ko sta nastopila vovbrško loško dediščino. Potrjene pravice, ki odsevajo osamosvajanje od grofa odvisnih ljudi, spadajo v čas vovbrškega grofa Gera II. (omenjenega v listinah 1191-1212). Ta je med Vovbržani precej skrivnostna oseba, saj o njem ni kaj dosti znanega.² O razlogih, ki so v tistem času vodili Vovbržane v podelitev privilegija loškimi ministerialom, ni nič znanega. Kot odločilne dejavnike lahko izpostavimo precejšnjo oddaljenost loške zemlje od središča vovbrških posesti, nerazjasnjeni odnosi z oglejsko cerkvijo in splošen družbeni razvoj, ki je zaradi pomembnosti vojaške službe, vodil do krepitve ministerialov. S podelitvijo patrimonialne oblasti loškimi ministerialom in plemenitnikom ter s pravno ureditvijo odnosov med njimi in grofom je dokončno prišlo do razkroja enotnega teritorija prvotnega gospostva na več zemljiških enot (fevdov in alodov), ki jih v starem okviru povezuje grofova višja sodna oblast (*potestas domini terre*). Funkcije te oblasti se vežejo na grad v Ložu z ministeriali ter z vsemi pravicami in pritiklinami.

Z zamenjavo višje oblasti v Ložu (Strmec - Oglej) se vse te funkcije prenesejo na novega gospodarja.³ Pod novo oblast pridejo poleg gradu tudi nesvobodni ministeriali (*et castrum Los cum ministerialibus servis et liberis*). Glede na potrditev privilegija loških

¹ F. Schumi, UbKr II, št. 96, str. 70-71; M. Kos, Gradivo V, št. 682, str. 324-25.

² Glej op. 22/II

³ Glej op. 59/II (1244).

ministerialov iz leta 1237, je delitev ministerialov na svobodne in nesvobodne v listini iz leta 1244 nekoliko nenavadna, njihov položaj pa zato bolj zapleten. Čeprav imajo pravico do patrimonialne oblasti nad svojimi podložniki, svojo posest pa zapuščajo svojim dedičem tako po moški kot po ženski liniji, so tako svobodni kot nesvobodni ter se smatrajo zavezani višjemu gospodu s službo na gradu. Na eni stani njihov položaj odseva precejšnjo samostojnost, po drugi pa je ta zelo omejena.

Delitev loških ministerialov na svobodne in nesvobodne zaradi nespornih pravic, ki so jim bile še potrjene, lahko izraža le stanje pred pridobitvijo privilegija. V službo ministerialov na loškem gradu so vstopali tako svobodni ljudje kot tudi tisti, ki so bili osebno odvisni od vovbrških grofov. Čeprav so bili s podelitvijo privilegija dejansko pravno izenačeni, je stara delitev očitno še ostala.⁴ Nekoliko bolj je čudno, da je delitev ostala tudi v oglejskih uradih. Vovbrška potrditev privilegija (1237) razvršča loški sloj nižjega plemstva na ministeriale in plemenitnike (*ministerialibus nostris ac nobilibus viris*), medtem, ko je kasnejše oglejsko pojmovanje tega sloja osredotočeno na razlikovanje med ministeriali, ki so svobodni ali nesvobodni. Še isti vovbrški privilegij na drugem podobnem mestu takšne delitve ne zaznamuje več. Na tem dejstvu bi mogli zatrditi, da gre pri tem pravzaprav za isto skupino ljudi. Oglejsko razlikovanje lahko odseva zgolj vovbrško delitev ali pa se navezuje na še starejše predvovbrško stanje, ko naj bi bila loška zemlja že v posesti oglejskih patriarhov.

Sočasne in kasnejše listine dajejo vtis, da je razlika med ministeriali vendarle še vedno obstajala. Predvsem lahko posebej govorimo o ministerialih, ki so vezani na službe na loškem gradu (*ministeriales comitis de Los*) in na grad nevezanimi gospodi ali plemenitniki (*domini, nobiles viri*). Ločnica med ministeriali in drugimi gospodi v Ložu se zarisuje v zastopanju prič v zadevah loških gospodov na eni strani in vovbrškega grofa na drugi.

Že leta 1220 so gospodje iz Loža, bratje Karel, Rupert, Albert pravno sposobni, da sami prosto razpolagajo s svojimi fevdi.⁵ Za 3 kmetije pri Brežah (*apud Vreisach* - vas pri Ribnici), ki so jim bile zastavljene za 12 mark, so od Engelberta Turjaškega prejeli v fevd vas Sodražico, ki je ležala zraven Vinic v turjaškem ribniškem gospostvu (*Stoidrasicz villam que iacet in Weinicz, scilicet in dominio nostro in Rawenicz*) z vsemi pritiklinami in koristmi od gozdov, voda, travnikov in pašnikov do loških mej (*ad terminos de Los*). Vse to so omenjeni bratje prejeli zase in za svoje dediče obeh spolov, Engelbertovi ženi pa so plačali še 12 mark.

Pri sklenitvi te pogodbe v turjaškem gradu so bili iz loškega območja kot prič prisotni še Veriand iz Podloža, Majnhalm z Brega, Herbord grajski grof iz Loža, Janez iz Pudoba in Valhun iz Loža (*dominus Weriandus de Potlos, dominus Meinalmus de Rain, dominus Herbordus purkravius de Los, dominus Johannes de Aich, dominus Walchon de Los*). Vsa ta imena izpričujejo takratno obljudenost naselij, iz katerih ti plemenitniki in ugledni možje prihajajo. Po primerjavi nekaterih sočasnih listin se veljava posameznih prič izkaže v zapisanem vrstnem zaporedju. Grajski grof oziroma gradiščan Herbord, kot vojaški poveljnik na gradu, v tem smislu ni imel nikakršne prednosti. Njegovo vlogo moremo primerjati s kasnejše imenovanim vitezom (*miles Hermanus*) prav tako na loškem gradu.⁶

Med pričami v pogodbi stiškega samostana z vovbrskim grofom Viljemom starejšim iz leta 1230, je poleg loškega župnika Rudolfa, veljavnost listine potrdilo tudi več grofovih ministerialov iz Loža: Markvard, Karel, Robert, Veriand (*Marguardus, Carolus, Robertus, Weriandus ministeriales comitis de Los*) in Herman, Robertov sin iz Loža (*Hermannus filius Roberti de Los*).⁷

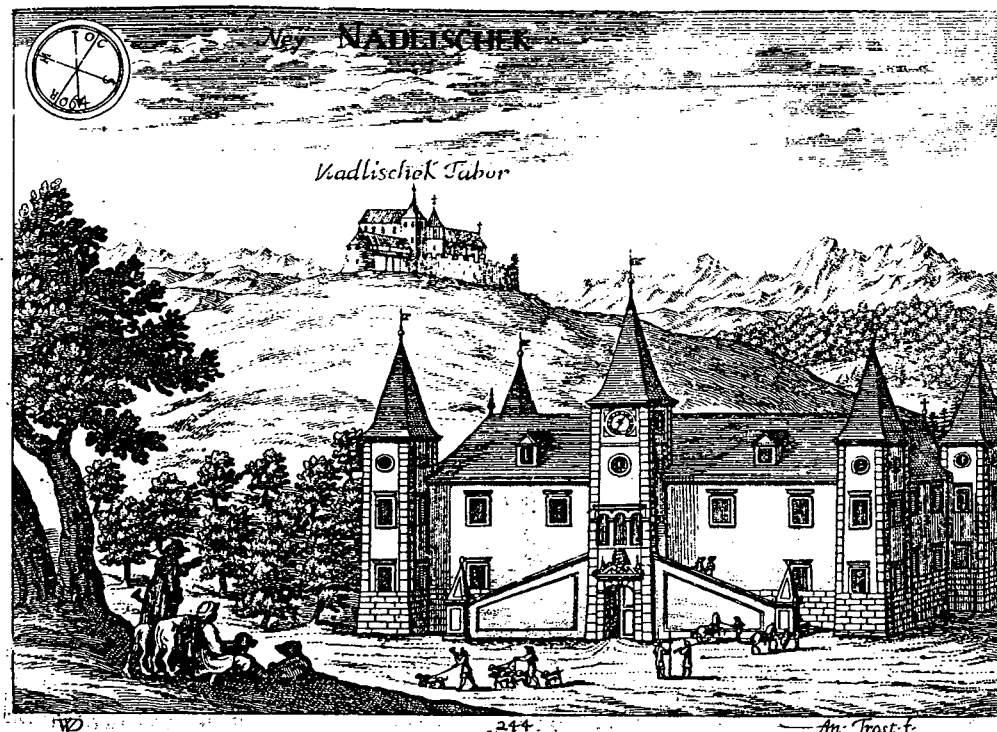
Tudi pri pogajanjih oglejskega patriarha Bertolda z ortenburškim grofom Hermanom leta 1244 zaradi osvoboditve ujetega grofa Ulrika iz Strmca, sta med pričami zastopana Karel in Herbord iz Loža (*Carulus et Herbordus de Los*). Nasploh je loško plemstvo do tega časa, v kolikor ga je moč spoznati, razpoznavno med pričami v ohranjenih listinah, ki neposredno

⁴ prim.: P. Kluckhohn, Die Ministerialität in Südostdeutschland (von zehnten bis zum Ende des dreizehnten Jahrhunderts), v: Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, Weimar 1910, na več mestih.

⁵ F. Schumi, UbKr II, (1230) št. 70, str. 54-55; M. Kos, Gradivo V, št. 530, str. 262.

⁶ J. Bianchi, TEA, št. 1011, str. 306; glej op.75/II; grajski grof: prim.: P. Kluckhohn. Die Ministerialität, str. 234-237.

⁷ F. Schumi, UbKr II, (1220) št. 34, str. 25-26; M. Kos, Gradivo V, št. 310, str. 194-195.

Valvasorjeva upodobitev gradu Nadlišek (Bloke)

zadevajo njih ali posredno loške zemlje kot celote. V času oglejske oblasti v Ložu, ko je patriarh Gregor leta 1260 podelil svojemu fevdniku Herbordu (*Herworten*) s Turjaka gozdno posest na Blokah, so na isti način poznani, brata Markvard in Herbord iz Loža (*Marchart und Herwort bruder von Los*), Herman iz Viševka (*Herman von Olswisch*) in Bonifacij iz Podloža (*Bonifacius de Potilos*).⁸ O sorodstvenih vezeh med doslej navedenimi ni mogoče povzeti oprijemljivejših zaključkov.

Izčrpnjši podatki sledijo iz julija leta 1269. Tedaj se je v Čedadu zbralo več oglejskih fevdnikov z loškega območja. Prvi znani iz rodu Snežniških, Majnhard (*Meynardus de Sneperch*), je zaprosil patriarha Gregorja za podelitev 3 kmetij in pol v vasi Kal.⁹ Te kmetije je imel najprej Henrik (imenovan *Stanloce de Cernomel*) v zakonitem fevdu (*ad rectum et legale fevdum*) od oglejske cerkve. Toda ta jih je prodal Henriku (*de Carsperg*). Henrikova žena Ema pa je bila sestra imenovanega Majnharda. Ko je patriarh vprašal Majnharda, s kakšno pravico ga prosi za podelitev (*investitionem*) omenjenih kmetij, je ta izjavil, da je Henrik, njegov sorodnik, kupil te kmetije od Stanloca z denarjem od dote svoje žene Erme, njegove sestre. Oba, tako Henrik kot tudi Stanloce, sta postavila prokuratorja Engelberta iz Loža (*Enchelbertum de Los*),¹⁰ da bi izročil omenjene kmetije patriarhu. Ta naj bi jih podelil Majnhardu, kajti Ema s Henrikom (*de Carsperch*) ni imela potomcev, niti ni bilo verjeti, da bi jih lahko še imela. Patriarh je tedaj vprašal Majnharda, če to lahko potrdi s pričami. Majnhard je nato zaprisegel Engelberta, ki je zaprisežen izrekel potrditev, da je bil postavljen za prokuratorja Stanloca in Henrika, da bi izročil omenjene kmetije patriarhu, ki naj jih nato podeli Majnhardu. Nadalje je patriarh vprašal Majnharda, če ima še druge priče, ki vedo, da je Engelbert prokurator (*ad hoc*). Majnhard je zato zaprisegel še Karla, gastalda v Ložu (*Carolus castaldionem in Los*), Hermana, sina Henrika, in Otona, sina Markvarda iz Pudoba (*Ottonem filium quondam domini Marquardi de Aych*), ki so zapriseženi izrekli svojo potrditev. Vsi so zase izpričali, da so bili prisotni, in da

⁸ F. Schumi, UbKr II, št. 270, str. 209; MMVK 18, 1905, str. 125; glej op.61/II.

⁹ F. Schumi, UbKr II, (1269 juli 7) št. 395, str. 301-303.

¹⁰ Ibidem, str. 303; pisarniški regist ga imenuje Sigelbertus.

so videli, ko sta Stanloce in Henrik (*de Carsperch*) postavila imenovanega Engelberta za njunega prokuratorja, ki bi patriarhu izročil omenjene 3 in pol kmetije. Po zaprisegah je prokurator Engelbert izročil kmetije v roke patriarha, ki jih je prejel v imenu oglejske cerkve. Ko je bila izročitev sprejeta, je patriarh podelil Majnhardu omenjene tri kmetije in pol s pravicami, ki jim pripadajo po pravu oglejske cerkve v zakonit fevd. Izvršitev tega dejanja so naznanili tudi Anselmu iz Postojne (*Enzelino de Arnesperch*), da bi Majnharda osebno vpeljal v posest imenovanih kmetij.

Dva dni po tej fevdni podelitvi so Karel, patriarhov gastald v Ložu, Anzelm iz Postojne, gastald na Krasu (*Anzelus de Arnesperch, castaldio in Carsto*), Karel sin omenjenega Karla, Engelbert sin Markvarda, Majnhard s Snežnika, Oto iz Pudoba, Herman iz Pudoba, Henrik sin Henrika, Ernest iz Viševka (*Ernesto de Olsuych*) in Lennoch, vsi iz Loža (*omnes de Los*), ob navzočnosti številnih prič (*med temi Anselmo presbytero de Los*) in v imenu Karla iz Loža ter svojem imenu obljubili zastopniku oglejskega patriarha, arhidiakonu Janezu, da bodo plačali patriarhu Gregorju ali pa njegovemu odposlancu 50 mark oglejske veljave do prihodnjega praznika marijinega vnebovzeta s poroštvom vseh svojih posestev in pod kaznijo 25 mark iste veljave, če bi v omenjenem času odlašali z izplačilom.¹¹

Še istega dne, 9. julija 1269, je Karel iz Loža postavil Karla, gastalda v Ložu, Anzelma iz Postojne, gastalda na Krasu in druge, v predhodni listini že omenjene loške plemenitnike, za svoje poroke pri patriarhu Gregorju zaradi vsote 100 mark oglejske veljave, ki bi jo moral 15. avgusta istega leta izplačati patriarhu ali njegovemu odposlancu. V navzočnosti svetnih in cerkvenih zastopnikov oglejskega patriarhata, poleg cerkniškega župnika Leopolda (*Lupoldus plebanus de Circhiniz*) in loškega duhovna Anselma (*Anselmus presbyterus de Los*) sta bila prisotna tudi Erand sin Otona iz Nadleska (*Errandus filius quondam Ottonis de Nedelesch*) in Ulrik iz Loža (*Ulricus olim de Los*), je Karel iz Loža zastavil svojim porokom vse svoje premoženje (*totum feudum et proprium, res suas mobiles et immobiles*).¹²

Čeprav so posamezni plemiči natančneje imenovani po krajih v Loški dolini, od koder so izvirali, je na rečenih mestih označeno, da so vsi iz Loža. Takšno označevanje pomeni precejšno nedoslednost. Posebej je takšno označevanje problematično pri razbiranju oseb, ki so z istim imenom označeni po več naseljih. Promet z zemljišči med tem slojem prebivalstva se izkazuje precej aktivno. Ob ženitvah in zadolžitvah prehajajo zemljišča ali pa deli teh zemljišč s patriarhovo privolitvijo v druge roke.

Posamezni plemiči so priznavali vso posest, ki so jo imeli v zakonitem fevdu od oglejske cerkve. Leta 1275 je imel Ditrik iz Vipave v Loški dolini v vasi Kozaršče 6 kmetij (*in valle de Los in villa Cosarich sex mansos*).¹³ Canonis in Ulrik, njegov nečak iz Momiglana, sta imela del svoje posesti tudi v Podložu in Ložu (*et Potloc et in Los villam subius Nosper.*).¹⁴ Prav tako je tudi Herman, sin Henrika iz Loža (*Hermanus, filius quondam dominus Henrici de Los*) z brati pripoznal 3 kmetije in pol v Pudobu (*tres mansos et medium in villa de Aich*), hišo in kmetijo v trgu Lož (*unum domum et unum mansum in foro de Los*), 3 kmetije v Vrhniku (*3 mansos in Werchiniz*), 6 kmetij v Volčjem (*sex mansos in Wolspach*) in 3 kmetije v Oserjah.¹⁵

Svojo posest so loški plemenitniki, patriarhovi fevdniki, poskušali razširiti tudi na račun cerkvene zemlje. Neupravičeno so si prilaščali posestva samostana v Bistri. Čeprav je Arusco iz Loža plačal samostanskim bratom leta 1282 več kot 100 mark odškodnine, Herman iz Loža pa več kot 50 mark, zaseženih posestev samostanu nista vrnila. Kot odškodnino za nasilno ugrabitev samostanske živine sta prispevala ob istem času tudi Volfrad iz Loža skoraj 12 mark in Vitalis, gastald v Vipavi in Ložu, 4 marke.¹⁶ Oglejski ministeriali iz Loža: Herman, Oto, Herbard, Ruczgoj in njegov sin ter njihovi pomagači in prijatelji so se prav tako nasilno polastili devetih samostanskih kmetij; od tega pet v Topolu in štiri v Begunjah.¹⁷ Oglejski patriarh

¹¹ Ibidem, str. 303-304, št. 396 (1269 juli 9).

¹² Ibidem, str. 304-305, št. 396a (1269 juli 9).

¹³ J. Bianchi, TEA, št. 271, str. 143.

¹⁴ J. Bianchi, TEA, št. 273, str. 144.

¹⁵ J. Bianchi, TEA, št. 284, str. 148.

¹⁶ MMVK 13, 1900, str. 44-45 (1282), imenovane loške plemiče (Arusco, Herman, Wolfrand) omenja tudi Valvasor, Ehre XI, str. 325.

¹⁷ MMVK 13, 1900, str. 46-47 (1293 dec. 13).

Ostaline loškega gradu

Rajmund della Torre je zato ukazal decembra leta 1293 župnikom v Cerknici, Ložu in na Igu, da ob nedeljah in praznikih v cerkvah med zvonjenjem in pri prižganih svečah javno oznanijo sodbo izobčenja. Nad omenjenimi plemiči je izobčenje izrekla provincialna sinoda z veljavnostjo vse dokler ti ne bi plačali častivredne odškodnine.

Za posest, ki so jo imeli v fevdu od oglejske cerkve, so bili nekateri loški plemiči dolžni opravljati razna opravila ali službe, ki so bile vezane na uveljavljanje patriarhove višje oblasti. Herman, sin Herborda iz Loža, je leta 1283 izročil (*refutavit*) patriarhu Rajmundu selišče na loškem gradu in 7 kmetij, od tega 5 kmetij v vasi (*Wizdorf*), 2 kmetiji pa v Novi vasi na Blokah (*sedimen unum in castro de Los, et septem mansos quorum quinque sunt in villa de Wizdorf, alii duo vero sunt in villa nova, in contrata de Oblach*).¹⁸ Omenjena zemljišča in selišče na gradu sta imela imenovani Herman in njegov oče od oglejske cerkve v fevdu (*in fevdum habitantie*), ki je označeval dolžnost fevdnika, da prebiva na podeljenem fevdu. Ker je bila izročitev sprejeta, je patriarh na prosto selišče z vsem, kar mu pripadalo, umestil (*investivit*) Otona iz Pudoba in Hernesta iz Viševka (*Ottonem de Aych et Hernestum de Olzuich*), kmetije pa je prav tako podelil istima - *ad fevdum habitantie*.

V zamenjavo za podeljeno posest in pravice od selišča na loškem gradu je Hernest iz Viševka tega leta izročil oglejskemu patriarhu eno kmetijo v Pudobu (*unum mansum situm in Aych villa rectum per filium Pozinani*), Herman in Oto iz Pudoba pa drugo kmetijo prav tako v Pudobu (*rectum per Alosam*). Obe kmetiji so omenjeni imeli v zakonitem fevdu od patriarha, ki je na izpraznjeno posest umestil Hermana, sina Herborda iz Loža - *ad rectum et legale fevdum*.¹⁹ Poleg te zamenjave je Hernest iz Viševka od patriarha prejel v zakonit fevd še kmetijo v Danah (*unum mansum situm in Poden rectum per Oderich*). Ulrik, sin Karla iz Loža (*Volricus filius quondam domini Karoli de Los*), je omenjeno kmetijo poprej izročil patriarhu, od katerega jo je imel v zakonitem fevdu.²⁰

¹⁸ J. Bianchi, TEA, št. 490, str. 217.

¹⁹ J. Bianchi, TEA, št. 492, str. 218.

²⁰ J. Bianchi, TEA, št. 491, str. 217.

Leta 1296 je patriarh Rajmund umestil Majnharda, sina Vozmana (*de Chrenri*) iz Loža, na kmetijo blizu trga in na selišče v trgu Lož po ministerialnem fevdnem pravu tako, kot so ta fevd imeli svoj čas že njegov oče in predniki od oglejske cerkve. Majnhard je moral za potrjeni fevd služiti s svojim lastnim konjem pri prenašanju patriarhovih pisem na lastne stroške, v dveh primerih na leto pa mu je moral loški gastald dati konja in povrniti stroške.²¹

Oglejske fevde v svoji posesti je leta 1300 pripoznal tudi Artimold, sin Razigoja iz Loža (*D. Artimoldus filius quondam D. Razigoy de Los*).²² Zaradi nasilnega prilaščanja posesti bistriškega samostana ga je patriarh skupaj z očetom in drugimi loškimi ministeriali enkrat že izobčil. Zdaj je imel v fevdu eno kmetijo v Zapolu (*in villa de Zapol*), eno v Podložu (*Poclos*) in prav tako po eno na Bločicah (*in Blocha*) in v Slavini. Iz tega časa je znano, da je patriarh potrdil Hermanu iz Loža, Herandu (*Arondus de Los*) iz Loža, *Armuse de Los*, Ratpotu (*Arpoto de Los*) in Geiselbertu iz Markovca v loški pokrajini (*de Marchos de contrata de Los*) vse njihove pravice (*de iuribus suis*), ki so jih imeli od oglejske cerkve.²³

Med običajnimi oglejskimi fevdniki, ministeriali in plemenitniki, viri poredkoma omenjajo tudi viteze (*militēs*). Njihov družbeni status ni povsem razpoznaven. Glede na ohranjene zapise bi jim mogli pripisati vojaško in stražarsko vlogo, ki je dvigala njihov položaj. Tako je Herman, vitez iz Loža (*Hermanus miles de Los*) okrog leta 1300 patriarhu Petru obljubil, da bo njemu in njegovim naslednikom varoval stolp in grad v Ložu.²⁴ Drugi znani vitez je bil Pankracij, (*Pangratus miles de Los*). Ta je bil leta 1299 navzoč med zbranimi plemenitniki (*nobilibus viris*) pri rzsodbi, ki je bila izrečena zaradi spora med oglejskim patriarhom in zavezniki na eni strani ter goriškim grofom na drugi.²⁵

V nemirnih razmerah, ko je potekal hud boj za nadvlado nad loško zemljo in ko je nenehno upadala posvetna moč oglejskega patriarhata, so najprej goriški grofje, potem pa Ortenburžani in Šteberški večkrat zavzeli loški grad. Čeprav so si Lož prilastili le za krajša obdobja, so se fevdne vezi in odnosi loških fevdnikov do patriarha postopoma vse bolj krhale. Tisti, ki je v Ložu poskušal uveljaviti svojo oblast, si je moral pridobiti tudi tamkajšnje nižje plemstvo. Do tovrstnih sprememb so bili zelo dovzetni predvsem nezadovoljni plemiči z majhnimi fevdi. Otil iz Loža je imel v fevdu od oglejske cerkve eno samo kmetijo, pa še to skupaj s svojimi brati (*Otil et fratres*).²⁶ Zaradi izdaje, ki so jo omenjeni povzročili oglejski cerkvi, jim je patriarh Ottobonus leta 1308 odvzel še ta fevd in ga podelil drugemu.

Za upravljanje loške zemlje so patriarhi sprva postavljali svoje glavne zastopnike gastalde, kasneje pa glavarje, ki glavarstvo sčasoma dobijo tudi v zakup in kasneje tudi v fevd. Poleg gastalda so zastopani tudi drugi uradniki, ki skupaj predstavljajo patriarhovo upravo. V Ložu se pojavljajo začasno (*pro tempore*), glede na okoliščine. Precejšnja teža oblasti leži tudi na loških prebivalcih (*habitatores*). Leta 1293 so patriarhu obljubili, da bodo tako njemu kot loškemu gastaldu in uradnikom izročili njihov grad prosto na razpolago ob vsakem času, ko bodo le ti v Ložu in okolici. Pri tem jim ne bodo povzročali nikakršnih nevšečnosti, temveč jim bodo v vsem stali ob strani.²⁷ *Habitatores* v pomenu fevdnega podeljevanja posesti *ad feudum habitantie*, niso bili zgolj navadni prebivalci temveč fevdniki z obveznostjo, da so prebivali na

²¹ J. Bianchi, TEA, št. 320, str. 163: Investitura Maynardi de Los: Item eodem anno (1296) d. Raymundus Patriarcha investivit Maynardum filium Vozmani de Chenri de Los de jure suo feudi Ministerii, quod pater eius et predecessores sui juste et vite tenuerunt, et habuerunt ab E.A. Quod feudum dixit esse mansum unum situm prope Los, et quoddam sedimen in foro Los, proquo servire debet cum suo equo proprio ad portandum litteras d. Patriarche in expensis propriis, et duabus vicibus in anno debet portare litteras ipsius d. Patriarche, et in illis duabus vicibus Castaldio de Los debet sibi dare equum et expensas.

²² J. Bianchi, TEA, št. 256, str. 137.

²³ J. Bianchi, TEA, št. 711, 931, 988, 999. (in villa de Zapol - pravilno Topol).

²⁴ J. Bianchi, TEA, št. 1011, str. 306; glej op.6 in op.75/II.

²⁵ V. Joppi, Documenti Goriziani, AT XII, 1886, str. 85. št. LXIII (1299 dec.14).

²⁶ Idem, o.c. str. 307, št. XXII; glej op.78/II: devolutum propter prodicionem quam dictus Otil et fratres contra ipsum d. Patriarcham commisissē dicuntur capiendū Capitaneum ipsius d. Patriarche in Los et castrum de Los hominibus d. comitis Goritie assignando in maximum dampnum et preiudicium d. Patriarche et A.E., credens. idem d. Patriarcha sibi et E.A. fidelem vassallum acquirere Nicolaum filium q. Conradi de Hungerspach ...

²⁷ Glej op.59/II; AÖG 26, str. 251 (1293).

svojih fevdih, kjer so opravljali vojaško službo.²⁸ Ta se je nanašala predvsem na grad in trg, kjer so imeli selišča. Bili so sicer patriarhu podložni, kljub temu pa v delovanju dokaj svobodni.

Nižje plemstvo v 14. in 15. stoletju

Iz ohranjenih virov tega časa se izrišejo nekatere rodbinske povezave med nižjim plemstvom. Pojavljajo se z različnimi imeni, glede na nekaj izstopajočih točk na loškem območju (Lož, Snežnik, Pudob, Breg). Zgodovinsko podobo loškega ozemlja v 14. in 15. stoletju razbiramo prav preko tega plemstva v fevdnih podelitvah, kupoprodajnih pogodbah in drugih pravnih poslih.

Volker iz Pudoba (*Volkerus de Aich*) se omenja kot priča leta 1320 pri kupo-prodajni pogodbi treh kmetij v Begunjah v župniji sv. Marije v Cerknici.²⁹ Brata Renčo in Bogatec (*Rentscho et Bogattez*) iz Novega gradu (*de Castro novo*) pri Podgradu sta jih s privoljenjem svojih bratov prodala opolnomočencu bistriškega samostana. Skupaj z njim sta v cerkvi sv. Bartolomeja v Begunjah položila svoje desnice na oltar in na sv. pismu prisegla, da bosta spolnjevala pogoje kupoprodajne pogodbe. Mesec kasneje sta Ditrik iz Werenstaina in Janez iz Loža oznanila, da sta vitez Renčo in njegov brat Bogac prodala omenjeno posest, onadva pa sta pri priporu prevzela poroštvo, da hočeta škodo v primeru, če bi posestva oškodovala, dvakratno povrniti.³⁰

Volker iz Loža, sin pokojnega Herborda imenovanega Snežniški (*Herbordi dicti Sneiderger*), je naslednje leto po nasvetu in z dovoljenjem svojega fevdnega gospoda Vitiga imenovanega Bogac prodal eno kmetijo samostanu v Bistri prav tako v Begunjah, čez pol leta pa še dve kmetiji v Zelšah in eno na Dobcu.³¹ Ker Volker ni imel svojega pečata je zanj v navzočnosti Henrika, ki se je imenoval tudi Fortunini, in Ota iz Loža pečatil Vitigo iz Novega gradu.

Volker, sin pokojnega Herborda iz Pudoba (*Volkerus filius quondam Herbordi de Aich*) je leta 1327 prodal 4 kmetije Janezu z Brega, sinu pokojnega Karla iz Loža z vsemi pravicami.³² Ker je bila pogodba sklenjena v trgu Lož (*actum est ante postes Thome civi de foro Los*), navaja še številne priče, za katere bi lahko zatrdili, da so predstavljali pomembnejšo plast loškega prebivalstva; "*Dominus Ebberhardus et dominus Jacobus socius eius, Herbordus de Sneiderch filius condam Hermani de Aych, Georius filius condam Geori de Rain, Thomas ciuis de foro, Jacobus dictus Sobez judex tunc temporis, Thesez de Reyfniz officialis et antarius in Los, Martinus textor, Johannes dictus Jagodiz, Nicolaus Dictus Soresein, Dyethoricus filius Carpentarij, Percho de foro*" in drugi neimenovani. Med pričami je zaznamovana močna vloga tržanov in trških uradnikov. Vendar to ni nič čudnega, če upoštevamo dejstvo, da je patriarh podeljeval loškim fevdnikom poleg zemljiških posesti tudi selišča v trgu in na gradu.

Poimensko se v vseh teh navedenih in ohranjenih primerih omenja Volker, prvič iz Pudoba, nato iz Loža kot sin pokojnega Herborda imenovanega Snežniški ter vnovič kot sin Herborda iz Pudoba. Herbord Snežniški, ki je listino iz leta 1327 pečatil, pa ima v grbu napis Herborda iz Loža in je kot priča predstavljen kot sin Hermana iz Pudoba. Kupec štirih kmetij Janez z Brega se predstavlja kot sin Karla iz Loža, njegova priča Jurij z Brega pa s pečatom Jurija iz Loža.

Kakor se razni fevdniki, t.j. plemenitniki in ministeriali, v 13. stoletju imenujejo po številnih naseljih v Loški dolini, se v ohranjenih virih tovrstno poimenovanje že v začetku 14. stoletja zelo skrči. Posamezni rodovi tega plemstva so se medtem zmanjšali in se medsebojno toliko pomešali, da ostaja le ena ali nekaj rodbin z več linijami. Vendar je zaradi zelo redke ohranjenosti listinskega gradiva s podatki o medsebojnih rodbinskih zvezah vseh linij loško - snežniško - pudobsko - breških, nemogoče sestaviti kakršno koli geneološko deblo.³³ Pripadniki posameznih linij se imenujejo različno, listine pa overovljajo s pečati, ki ne odgovarjajo njihovi

²⁸ prim. C. G. Mor, I "feudi di abitanza" in Friuli, v: Studi in onore di Manlio Udina, tomo secondo, Milano 1975, str. 1651-1711.

²⁹ MMVK 13, 1900, str. 51 (1320 april 21, Begunje-Bistra).

³⁰ MMVK 13, 1900, str. 52 (1320 maj 20, Lož).

³¹ MMVK 13, 1900, str. 52 (1321 feb. 16, Begunje).

³² 1327 dec. 10, listina v ARS rep. III; v prepisu CKSL.

³³ B. Otorepec, Grad Snežnik in Snežniški v srednjem veku, NL III, str. 33.

natančnejši identiteti. Podobnost grbov (Snežniška linija - ščit s praznim desnim poljem zgoraj, pri drugih pa tudi s praznim levim poljem zgoraj) na ohranjenih pečatih kaže na rodbinsko povezanost. To značilnost je opazil že Valvasor, ko je trdil, da sta obstojali loška in snežniška linija iste rodbine.³⁴

Listina samostana v Bistri iz leta 1337 kaže na nadaljnje sorodstvene vezi loškega plemstva z priseljenimi Verenštajnci. Bratje Ditrik, Herman in Jurij *de Werenstain* (Werdenstain - na Koroškem) so s privoljenjem matere Izolde in njenih bratov Hermana in Volfelina, imenovanih Snežniški (*dictorum de Sneberch*), prodali samostanu kmetijo na Dobcu.³⁵ Stranska linija Loških naj bi bili tudi Novograjski (*de Castro novo*) nad vasjo Podgrad v severni Istri.³⁶ Elizabeta, vdova Renssona iz Novega gradu se je leta 1341 odpovedala trem kmetijam v loškem okrožju (*in districtu Los*), katere je imela v fevdu od oglejske cerkve.³⁷ Z ozirom na Ditrika Verdenštajnskega, glavarja v Ložu, je to posest dobila v fevd *Dyemodis*, hči Henrika Verdenštajnskega. Poleg Verdenštajnskih so tudi drugi loški plemenitniki dobili od patriarha loško glavarstvo z gradom v fevd.³⁸

V liniji loških plemenitnikov imenovanih po Snežniku se po Majnhardu, Volkerju in Herbordu od 30-ih let 14. stoletja omenjata brata Volfelin in Herman, leta 1332 pa še Konrad, Piers in Volfrad. Volfrad se je veliko zadolževal, od Otona in Jedrti iz Loža si je izposodil tudi srebrn pas. Žena Alena, kakor tudi njena sinova, so po njegovi smrti najprej zastavljali, nato pa odprodajali rodbinsko posest stricu Nikolaju Smrekarju. Leta 1358 pa sta brata Pavel in Albert vrnila prodane fevde izven loške zemlje fevdnemu gospodu, ortenburškemu grofu Otonu. S privoljenjem oglejskega patriarha je Pavel 1367 prodal stricu Nikolaju tudi svoj del na gradu Snežnik z vsem pripadajočim. Poleg Pavla je leta 1375 v potrditelni listini v znak soglasja pečatil tudi njegov fevdni gospod grof Friderik Ortenburški.³⁹

Druge veje Snežniških, tako otroci iz leta 1332 omenjenega Piersa, zastavljajo in prodajajo svoje podedovane deleže. Zaradi podedovanih deležev, ki jih imajo potomci od svojih staršev, prihaja do novih drobitev. Leta 1361 je Zofija, poročena z Erhartom iz Pudoba, prodala po očetu in bratu podedovano polovico četrtnine na gradu Snežnik sestri Adelajdi. Sredi 14. stoletja je del Snežnika prišel tudi v lastništvo Ortenburžanov.⁴⁰

Kot oglejski ministeriali so bili Snežniški tudi v raznih oglejskih upravnih službah. Leta 1346 je patriarh imenoval Herborda Snežniškega za oglejskega glavarja in galdalda v Vipavi. Zaradi rodbinske povezanosti Snežniških z nekaterimi rodbinami ortenburških ministerialov na Gorenjskem, so tam imeli v ortenburškem fevdu tudi nekaj zemljišč, ki so jih odprodajali sorodniku Viljemu Lambergu. Po ženski liniji je leta 1393 tudi četrtnina snežniškega gradu z zemljišči v okolici prešla na Lamberge. Ti so posest na Gorenjskem dobili v fevd od Friderika Ortenburškega, na Loškem s četrtno gradu pa od patriarha Antona nekoliko kasneje. Do dediščine na Snežniku je imel pravice tudi Piers iz Pudoba, ki se jim nikakor ni hotel odpovedati. V spor za to dediščino so posegli tudi mnogi drugi, ki so Lamberga tožili pred patriarhom. Med temi je Jurij Snežniški še pred izrekom sodbe odvzel Lambergu njegov delež na gradu in napadel njegovo posest in ljudi v grofovem loškem gospostvu ter mu storil znatno škodo. V poravnavi leta 1403 je fevdni gospod, ortenburški grof Friderik, prisodil omenjeno posest z ljudmi Lambergom, ki pa niso smeli od Jurija Snežniškega in sodružnikov zahtevati nobene odškodnine od storjene škode, temveč so jim morali izplačati še 100 mark oglejskih šilingov. Jurij je nato fevd, ki ga je prejel od patriarha Antona vrnil, ta pa ga je podelil Lambergom.⁴¹

³⁴ Ibidem; J. Valvasor, *Ehre* XI, str. 513; po njem Henrich von Schollmayer-Lichtenberg, *Schneeberg und die Dynasten von Schönburg*, v: ARS, Graški arhiv XXXIX, Koča vas, fc. 12, str. 8.

³⁵ MMVK 13, 1900, str. 54 (1337); B. Otorpeec, NL III, str. 32.

³⁶ H. Schollmayer, o.c. str. 8; B. Otorpeec, o.c. str. 36: ugotavljata podobnost grbov Snežniških in Novograjskih.

³⁷ A. Koblar, Drobtnice, IMK III, 1893, str. 189 (1341).

³⁸ Ibidem: Georio de Los (1337); J. Bianchi, *Indice* (Jorio de Los), je leta 1335 dobil loški grad v varstvo; A. Koblar, IMK I, 1891, str. 25: Oton in sinovi (13. feb. 1342).

³⁹ B. Otorpeec, Grad Snežnik, NL III, str. 32.

⁴⁰ Ibidem, str. 33.35.

⁴¹ Ibidem, str. 36-38.

Valvasorjeva upodobitev gradu Snežnik

Lambergi so s tem postali lastniki oglejskega fevda ene četrtine na gradu Snežnik. Tu so ostali celo 15. in 16. stoletje.⁴² O dveh preostalih četrtinah ni nič znanega. Snežniški se še naprej omenjajo v raznih kupo-prodajnih pogodbah in na izdanih listinah obešajo tudi svoje pečate s starim grbom in grbom drugih linij Snežniških, ki je enak Novograjskim. Ko je delež na gradu Snežnik prešel v fevd Lambergom, je linija Snežniških obdržala bližnji dvor in nekaj zemljiške posesti. Ker se je Hans Snežniški leta 1430 pregrešil nad desetini v Begunjah, ki so bile last goriškega grofa Henrika, ga je dal ta prijeti in vreči v ječo. Snežniški je bil izpuščen šele, ko sta zanj jamčila brat Jakob in Hans Peiser in na pisno obljubo, da grofovim desetini ne bo več delal škode. Zaradi hudih denarnih težav in dolgov so Snežniški leta 1463 izgubili tudi preostali dvor (*hof Sneperk*) z vsem pripadajočim. Najprej je prisvojitev te posesti dosegel Lenart Grajf, svoje pravice na omenjeni dvor pa je najavil tudi daljni Snežniški sorodnik Erazem iz Loža, ki jih je odstopil Engelhartu Turjaškemu. Temu je končno uspelo priti do dvora, toda njegov naslednik Pankrac Turjaški ga je že leta 1487 zamenjal s Hermanom Ravbarjem za kmetijo v Tavžljah in pustoto v Volčjem.⁴³

Kot Snežniški se tudi plemstvo iz Pudoba in Brega še dolgo v 14. stoletje navezuje na Lož in Loške. K temu niso prispevale le preveč splošne oznake, ki so plemiče iz bližnjih naselij v listinah enostavno štele pod Lož, temveč tudi v 14. stoletju vse razpoznavnejše sorodstvene vezi. V Pudobu je bil znan dvor, na Bregu pa stolp in dvor.⁴⁴ Janez z Brega, imenovan loški in njegov sin Otel (*Hans ob dem Rayn mit zunamen der Loser und Ottel sein sun*) sta namreč leta 1384 najprej predala ortenburškemu grofom, nato pa od njih takoj sprejela v fevd stolp s 5 kmetijami na Bregu in številnimi kmetijami (29 1/4) po okoliških vaseh z domci, lazi in njivami pri sv. Martinu. To dejanje je pomenilo, da sta priznala Ortenburžane za nove fevdne gospode,

⁴² M. Smole, Graščine, str. 450.

⁴³ B. Otorepec, Grad Snežnik, str. 40-41.

⁴⁴ MMVK 19, 1906, str. 123-124 (1384 junij 26).

ki so prav v tem času izpodrinili oglejske patriarhe iz Loške doline. Otel Loški (*Ottel der Loser*) je nato leta 1392 od imenovane posesti prepustil svoji ženi Neslen za jutranjo in priboljšek 160 mark beneških šilingov, stolp na Bregu, dvor in 5 kmetij v isti vasi (*den turn am Rayn, den Hof und 5 huben daselbst im dorff*) ter osem kmetij v okolici, ki so bile v fevdu od Ortenburžanov.⁴⁵ Vendar so Otel in njegovi dediči po izplačilu gornje vsote pridobili vso omenjeno imovino nazaj. Tako je v naslednjem stoletju, leta 1430, patriarh Ludvik v izgnanstvu pri celjskih grofih, torej po izumrtju Ortenburških, oznanil, da je Baltasar Loški, fevdnik oglejske cerkve nakazal Margareti, svoji zakonski ženi, za jutranjo in priboljšek 350 funtov dunajskih pfenigov na oglejskih fevdih; to je dvor na Bregu pri Ložu (*hof am Rain ze Loss*) in 5 pustih kmetij pod dvorom ter kmetijami po bližnji okolici (7 1/2) in drugod (16 1/2).⁴⁶ Od tega časa naprej v virih ni več pravega sledu o stolpu, dvoru ali kmetijah, ki so iz nepojasnjenih vzrokov opustele. Poleg tega se je tudi samo ime Breg povsem izgubilo in se v ohranjenih virih ne javlja več.

Številno plemstvo na loški zemlji, ki si je imena privzelo po domačih krajih bivanja, je do konca 15. stoletja večinoma izumrlo ali pa se je od tu izselilo. Kupo-prodajne pogodbe potrjujejo domnevo, da loško nižje plemstvo iz 13. stoletja v naslednjih stoletjih tudi gospodarsko ni bilo dovolj močno, da bi ohranilo svoj položaj. Prevladujoča vloga plemičev s Snežnika in iz Loža se v 14. in 15. stoletju izkaže s tem, da se ti tudi po tem času omenjajo na Kranjskem.⁴⁷ Zadnjega iz rodu Loških naj bi po Valvasorjevi navedbi usmrtili kmetje med Sotesko in Žužemberkom ob reki Krki.⁴⁸

Vedno večji delež posesti in prituklin od gradov ali dvorcev ter raznih fevdnih služb že v 14. stoletju uveljavljajo drugi plemiči bodisi z nakupi, dediščinami pa tudi od fevdnih podelitev ali kako drugače. O prejšnjem poudarjeni vlogi *habitatores de Los* na loškem gradu in v trgu ni nikakršnega glasu več. Med fevdniki se pogosteje omenjajo priseljena imena. Kot glavni in najpomembnejši grad v gospostvu je bil loški grad z mitnico nenehna tarča tako velikih sil kot manjših osamosvojenih plemičev, ki so se ga hoteli polastiti. Glede razmerja med loškim in snežniškim gradom ni nobenih stvarnih podatkov. Ni nam nič znanega, da bi bil kdaj Snežnik v čem direktno odvisen od Loža.⁴⁹ Jurij Zandel iz Kamnika, ki je imel svoj delež na Snežniku že pred letom 1351, ga je tedaj prodal ortenburškima grofoma Otonu in Frideriku, katerih rodbina je bila pred tem tudi že v posesti oglejskega fevda v Ložu.⁵⁰

Večji obseg zemljiške posesti v območju loške zemlje v 15. stoletju izkazujejo Lambergi. Kot Snežniški dediči so od patriarha Ludvika leta 1425 dosegli, da jim je pod običajnimi pogoji v dveh listinah podelil v fevd posest po vaseh v Loški dolini in okolici; 27 kmetij, travnik v Cerkniškem jezeru in travnik pri Lipsenju, desetino od 15 kmetij in mlin pri Koča vasi.⁵¹ Patriarh Ludvik je v času izgnanstva po razpadu oglejskega patriarhata, ko je loška zemlja pripadala sklopu celjske grofovske oblasti, še vedno potrjeval svoje fevdnike na oglejskih fevdih. Ta status oglejskih patriarhov na loških tleh v času Celjskih vendarle opozarja tudi na to, da so si Ortenburžani oglejski fevd v Ložu nasilno prilastili. Preko Celjskih, ki so bili ortenburški dediči, je izgnani patriarh dobil nekaj zadoščenja na stare rane. Leta 1425 je patriarh fevdno umestil tudi Baltazarja Lamberga na posest, ki so jo njegovi predniki prejeli od oglejske cerkve v Loški dolini, 1/4 gradu Snežnik, dvor pri Snežniku, 10 1/2 kmetij, domec (*hofstad*) v Starem trgu in desetino od 28 kmetij, ter v Babnem polju desetino od 5 kmetij, vse v loški župniji.⁵²

Tudi rodbinski grad plemenitih Štebergov je stal v okviru leta 1606 začrtanih mej deželskega sodišča v Ložu.⁵³ Člani tega rodu se sprva hitro uveljavljajo v patriarhovi službi,

⁴⁵ 1392 marec, listina v ARS.

⁴⁶ MMVK 20, 1907, str. 205-206 (1430 jan. 15, Celje).

⁴⁷ B. Otorepec, Grad Snežnik, str. 41-42.

⁴⁸ J. Valvasor, Ehre XI, str. 326.

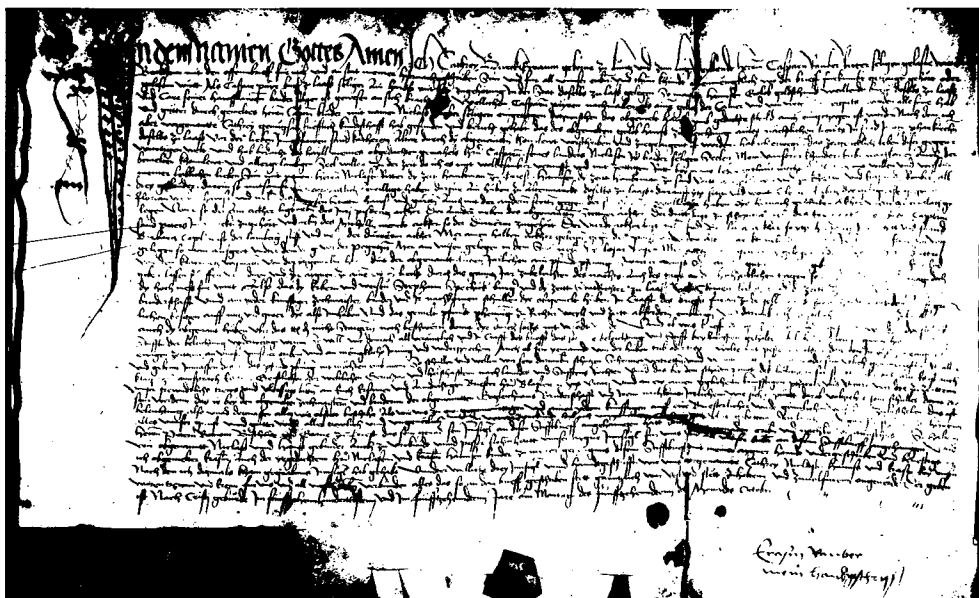
⁴⁹ H. Schollmayer, Schneeberg, str. 8-9: Snežnik neodvisen od Loža.

⁵⁰ 1351 marec 26, listina v ARS.

⁵¹ 1425 april 29, Celje, listini v ARS.

⁵² A. Skubic, Zgodovina Ribnice, str. 599-600.

⁵³ ARS, Urbar gospostva Lož iz leta 1606.

1515, oktober 15: Katarina, vdova viteza Gašperja Raubarja, daruje s soglasjem njenih treh sinov eno kmetijo v Starem trgu predniku bratovščine sv. Rešnjega telesa za vzdrževanje Večne luči pred oltarjem sv. Katarine v župnijski cerkvi v Ložu. Orig. pergament. Priča: Peter Bonomo, škof v Trstu. Trije pečati manjkajo

v Ložu in njegovi ženi Marjeti, dve kmetiji v Danah.⁵⁹ Hans Goldsmid, tržan v Ložu in njegova žena Kate pa sta leta 1447 prodala eno kmetijo na Vrhniki Hansu Hochenkirchnerju, trškemu sodniku v Ložu.⁶⁰ Nekoliko kasneje, iz leta 1518 je znano, da je Štefan Erre, loški meščan, kupil kmetijo v Danah od Jurija Loškega in njegove žene Maruše, ki se v tem času pri prodajah svoje svobodne posesti pogosto omenjata.⁶¹ V glavnem so kupci njune razdrobljene posesti razne bratovščine, cerkveni ključarji in druge cerkvene ustanove.

Jurij Loški in njegova žena Maruša sta leta 1516 prodala bratovščini sv. Jurija in ključarjem farne cerkve sv. Jurija v Ložu pol kmetije v Nadlesku in prav tako pol kmetije na Babni polici.⁶² Leto kasneje sta zastavila eno pusto kmetijo na Bloški polici Tomažu "Miatzu" in Primožu Kocijančiču. Ta dva sta bila ključarja cerkve sv. Primoža na Bločicah v cerkniški fari in sta za posest plačala 17 funtov pfenigov črne veljave.⁶³ Leta 1519 sta potrdila, da sta zastavila eno obdelano kmetijo na Bloški polici ključarjema cerkve sv. Pavla v Žerovnici v cerkniški fari za 19 funtov pfenigov za toliko časa, dokler jo ne bi onadva ali njuni dediči mogli osvoboditi zastavne pravice.⁶⁴ Tega leta sta prodala Jakobu iz Koče vasi (Katyendorf) in Juriju Palčiču iz Vrhnike, ključarjema bratovščine Ljube gospe v Viševku eno kmetijo v Markovcu za 31 funtov pfenigov.⁶⁵ Drugo polovico kmetije na Babni polici pa sta leta 1520 prodala Martinu Mulcu, ključarju cerkve sv. Antona na Polici, za 28 funtov pfenigov.⁶⁶

Cerkvene ustanove so zemljiško posest množile ne le z nakupi, ampak so jo dobile tudi z darovnicami. Gertruda, žena Lenarta Porgerja iz Ljubljane, je leta 1341 darovala svojo kmetijo v

⁵⁹ 1440 maj 31, listina v ARS rep. III, v prepisu CKSL.

⁶⁰ MHVK 15, 1860, regesten aus dem pfarr-archiv zu Altenmarkt bei Laas, str. 75; MMVK 17, 1904, str. 47, regesti; originalne listine v Nadškofijskem arhivu Ljubljana.

⁶¹ MHVK 15, 1860, str. 75; MMVK 17, 1904, str. 48 (1518 jan.21).

⁶² Ibidem, (1516 feb. 24).

⁶³ 1517 aug.9, listina v ARS.

⁶⁴ 1519 jan.2, listina v ARS.

⁶⁵ 1519 aug.10, listina v ARS.

⁶⁶ 1520 maj 20, listina v ARS.

Novi vasi cerkvi sv. Jurija v Ložu za vzdrževanje večne luči in obvezala svoje ljudi v okolici Loža in Cerknice, da vsako leto na dan sv. Jurija plačajo loški župniji 3 oglejske pfenige.⁶⁷ Iz številnih kupnih pogodb izhajajo bratovščine, farna in podružne cerkve, kot glavne finančne ustanove v posameznih vaseh, ključarji pa njih upravitelji. V njih se zrcali vloga kmečkih, še bolj pa vaških interesov in njihove finančne zmožnosti. Bratovščina sv. Antona na Babni polici je leta 1403 od Majncla Verdnekerja in njene žene Andele kupila travnik pri Babnem polju.⁶⁸ Tega sta prodajalca poprej kupila od svaka Mertleja Snežniškega, ki je bil sin pokojnega Konrada. Ključarji cerkve sv. Petra v Ložu so leta 1428 od Jurija Snežniškega kupili kmetijo, ki je bila v oglejskem fevdu, v Volčjem v Bloški župniji.⁶⁹ Ključarji zgodnje maše v trgu Lož so od Merta Snežniškega kupili kmetijo v Pudobu.⁷⁰ Leta 1456 je bratovščina farne cerkve v Ložu od Marina in Doroteje Vozlič prejela dve stavbi nad Metljami.⁷¹ Ključarji pri cerkvi sv. Primoža in Klemenca na Otoku pa so od Mihaela Pitta iz Podcerkve leta 1468 kupili laz, od Hermana Rauberja pa leta 1494 travnik.⁷²

Zemljiška podoba loške zemlje je s tem zaokrožena. Iz nje veje velika razdrobljenost in zelo pisano lastništvo. Posamezna zemljišča, kmetije in druge pritikline, so v rokah številnih posameznikov pa tudi drugih ustanov, ki so večinoma cerkvenega izvora. S posestjo je dovoljen vsakršen promet. Kmetije kot osnovne posestne enote se zastavljajo, prodajajo ali kupujejo, predvsem pa drobijo na manjše enote. Fevdniki prejemajo od obdelovalcev predpisane dajatve, nad njimi pa imajo tudi sodno oblast v manjših zadevah.

IV. Kmetje

V raznih fevdnih podelitvah iz konca 13. stoletja kmete smatrajo skupaj s podeljenimi zemljišči, ki jih obdelujejo, za enotno lastnino posameznega fevdnika. Zastavljena, prodana ali s fevdno podelitvijo pridobljena zemljišča prehajajo na novega imetnika skupaj z obdelovalci.¹ Pod patrimonialno oblast ministerialov in plemenitašev spadajo že v začetku 13. stoletja.² Številčno so omenjeni v listinah 14. in 15. stoletja, vendar o njihovih obveznostih ali pravicah ni poročil vse do začetka 16. stoletja, ko zasledimo prve ohranjene urbarje gospostva Lož.

Ker je bila loška zemlja razdrobljena na več posestnih enot, je posest, ki je neposredno pripadala loškemu gospostvu, le del tiste zemlje, ki jo opredeljuje Lož kot sodni teritorij. Posebnosti in značaj drugih pripadnikov kmečkega sloja na loških tleh v vsem tem času ni poznan. Kljub temu so zaznamovani v podobnih okoliščinah kot izpričani kmetje, podložniki loškega deželno - knežjega urbarja.³

Posest deželsko sodnega gospostva Lož

Vsa pripadajoča posest gospostva Lož je skupaj z nameščenimi podložniki in njihovimi obveznostmi urejena v urbarjih in v drugih urbarialnih zapisih glede na pripadnost posameznim vaškim naseljem. Spreminjanje meja in vloge deželskega sodišča v Ložu je v izpričanem obdobju loških urbarjev v 16. in 17. stoletju vplivalo tudi na razporeditev posestnih enot t.j. *hub* oziroma kmetij in drugih enot loškega gospostva v tem deželskem sodišču.

Prvi širši vpogled v strukturo kmečkega prebivalstva nam omogoča gosposčinski urbar iz leta 1528. Deželsko sodno gospostvo Lož je tedaj imelo značaj zastavnega (*Pfandschilling*)

⁶⁷ MHVK 15, 1860, str. 74; MMVK 17, 1904, str. 46 (1341 dec.9).

⁶⁸ Ibidem, (1403 marec 11).

⁶⁹ Ibidem, (1428 april 21).

⁷⁰ Ibidem, (1430 juli 25).

⁷¹ MHVK 15, 1860, str. 75; MMVK 17, 1904, str. 47 (1468 oktober 11).

⁷² Ibidem, (1494 junij 23).

¹ J. Bianchi, TEA, št. 491, str. 217: kmetija v Danah, Oderich 1283; št. 492, str. 218; kmetija v Pudobu, sin Pozinana 1283; kmetija v Pudobu, Alosa 1283; AT XV, 1890, št. XXII str. 307, kmetija v Ložu, Gonereo in Jacse 1308.

² Glej op. I/III, F. Schumi, UbKr II, št. 96 (1237); M. Kos, Gradivo V, št. 682.

³ 1516 februar 24, am sandt mathiazwelfpostentag, listina v nadškofjskem arhivu, v prepisu: župnjski arhiv Stari trg pri Ložu, Yivan Syntitz von Kestav je služil svojemu gospodu Juriju iz Loža od polovične kmetije v Nadlesku sorazmerno enake dajatve kot sovaščana, ki sta pripadala loškemu urbarju iz leta 1528.

deželno - knežjega gospostva. Stanje zemljiške posesti se od leta 1528 do 1613, ko je gospostvo postalo prosto lastno, v grobem ni spreminjalo. Urbarialni zapisi poročajo o posesti, ki je bila sestavljena iz 66 do 73 in pol kmetij. Posest loškega deželno-knežjega urbarja moremo smiselno razdeliti v več sklopov. Očitna je polna prisotnost v vaseh na celotnem južnem obrobju Cerknškega jezera; (G. Jezero 7 do 9 1/2 kmetij, Laze 4 do 2 1/2, Otok 4, Goričice 2 kmetiji).⁴ Pomen Cerknškega jezera je nedvomen odraz takšne razporeditve, ker tudi loško deželsko

Posestna struktura loškega gospostva:

	1528	1555	1606	1669
Babno polje	9k* (4p)*	9k -t*	9k -t	—
Vrh	2k	1k	1k	2k (1,2pol)
Podgora	—	2k	2k (1,2pol)	4k (3,2pol)
Iga vas	2k	2k	2k (1,2pol)	4k (2,4pol)
Viševak	1k	1k	1k	3,5k (3,1pol)
Podcerkev	12k	12k	12k (2,20pl)	12k (6,12pl)
Nadlesk	2k	2k	2k (1,2pol)	2k (—,4pol)
Knežja njiva	3k	3k	3k (2,2pol)	3k (2,2pol)
Markovec	2k (1t)	2k	2k (1,2pol)	2k (1,2pol)
Otok	4k	5k	4k (3,2pol)	—
G. Jezero	7k	9k	9,5k (2,15pl)	—
Laze	4k	2,5k	2,5k (2,1pol)	—
Goričica	2k -p	2k	2k (—,4pol)	—
Martinjak	1k	1k	1k (—,2pol)	—
Bloke	—	1k	1k	—
Studeno	1k -p	2k	2k	—
Maroff	4k (1p)	7k -p	7k -p	—
Nova vas	4k (3p)	4k	4k (3,2pol)	—
Hudi vrh	2k -p	2k	2k (1,2pol)	7h (5,4pol)
Landol	1k	1k	1k	—
Grobišče	1k -p	1k	1k	—
Klance	2k -p	—	2k (—,4pol)	—
Stari trg	—	—	0,5k (—,1pol)	9,5k (7,5pol)
Sleme - Ortn.	—	—	—	2k (—,3p, 2č)
Pudob	—	—	—	3k
Vrhnika	—	—	—	4k (1,6pol)
Poljane	—	—	—	3k (1,4pol)
Babna polica	—	—	—	2k
Kozarišče	—	—	—	3k (2,2pol)
Šmarata	—	—	—	1k
Dane	—	—	—	5k (4,1p, 2č)
Podlož	—	—	—	6k (3,6pol)
Metlje	—	—	—	2,5k (1,3pol)
Skupaj	66k	71,5k	73,5k (42,63)	80,5k (48,63,4)

* k - kmetija, huba

* p - postota (odt. odtweis)

* t - travarina (graswais)

⁴ Nestabilnost, neenakost posestnih enot v posameznih urbarjih in urb. zapiskih odgovarja opustelim, travnatim kmetijam, ki so se različno obnavljale in prenavljale po turških vpadih. Uporabil urbarialne zapise iz ARS: urbar gospostva Lož iz leta 1528, (Deženi stanovi za Kranjsko, fasc.281, sig. Stan I, zap. št. 409, ff 599-638); Urbar - *bermerckh die verprentten hueben gehorig dem gschloss Lass im 1531 Jar* (Vic.a 1/52 L-XIV); register dajatev za oboroževanje (*Russgelt*) 1536 (Vic.a. 1/52, L-XIV); register urbarialnega davka 1555 (Vic.a. o.c.); urbar gospostva Lož iz leta 1606 (Gr. a XVII Snežnik 16, reformirani deželno-knežji urbar); urbar gospostva Lož in posestva Snežnik 1669 (Gr. a XVII Snežnik 17); prim.: J. Šumrada, Gospodarske posledice turških vpadov na Kras do tridesetih let 16. stoletja, v: Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, Ljubljana 1986, str. 17-24.

sodišče zavzema polovico jezera. Kmetije loškega gospostva na Blokah predstavljajo drugo skupino posesti; Hudi vrh 2, Marof - Pristavica 4 do 7 opustelih kmetij, Nova vas 4, Studeno 1 do 2 kmetiji in Bloke 1 kmetija. Babno polje z 9 kmetijami je svojevrstno zaradi izpostavljene lege, ki predstavlja nenehno grožnjo njenim prebivalcem. Posest v Loški dolini je sorazmerno majhna, v glavnem je osredotočena v Podcerkvi, kjer gospostvu pripada 12 kmetij. V Martinjaku, ki je bilo kot mejno deželsko sodno naselje pomembno pri pripravi krvnega sodišča, je loško gospostvo imelo eno kmetijo, v vasi Klance nad Gornjim Jezerom pa 2 kmetiji, s čimer se je zaključila posest deželno knežjega gospostva Lož v loškem deželskem sodišču. V postojnskem deželskem sodišču je loško gospostvo imelo še posest v Landolu, eno kmetijo, in v Grobišču prav tako eno kmetijo.

Drugačne možnosti v posestnem ustroju loškega gospostva so nastale s prehodom zakupnega v prosto lastno gospostvo. Wolf Paradeiser, ki je kot bivši loški zakupnik gospostvo odkupil s kupno pogodbo, z dne 15. aprila 1613, je postavil pogoje, da si kasnejši lastniki, ki so bili hkrati tudi v posesti sosednjih gospostev, obsežno posest prikrojijo po svoje.⁵

Knezi Eggenbergi so leta 1635 kupili tako loško gospostvo kot tudi graščino Snežnik ter prenesli upravno središče loškega sodnega teritorija na grad Snežnik. Zapuščeni loški grad pa so pustili propadanju.⁶ Poleg teh so bili Eggenbergi istočasno lastniki tudi sosednjih gospostev: Hošperka (*Haasberg*) in Šteberka (*Steegberg*).⁷ Ko pa je Janez knez Eggenberg, 3. julija 1669, skupaj z loško - snežniškim gospostvom prodal tudi postojnsko grofijo Turjačanu Janezu Weickardu, je še pred predajo izstavil nov urbar, v katerem so loškemu gospostvu in pridruženemu posestvu (*Gutt*) Snežnik določene nove deželsko sodne meje.⁸ Tako loški kot tudi postojnski del cerkniškega doline sta bila po tej pogodbi združena z deželskim sodiščem v Planini (*Haasbergu*). Loško gospostvo je izgubilo tudi vso svojo posest izven novih deželsko sodnih mej. Poleg dveh kmetij v Landolu in Grobišču v postojnskem sodišču, je gospostvu odpadla vsa posest in ribolovne pravice v vaseh ob Cerkniškem jezeru. Prav tako se je zelo skrčila zemljiška posest tudi na Blokah. V izravnavo tem izgubam je loško gospostvo pridobilo več posesti v sami Loški dolini, kjer je zemljiška struktura dobila bolj razpoznavne oblike. To je še posebej zaznavno ob združitvi loškega gospostva s posestjo snežniške graščine.

Posest združenega gospostva Lož-Snežnik iz leta 1669, v primerjavi z loškim župnijskim urbarjem:

	1669		1688–1693
	Lož	Snežnik	Župnija
Vrh	2k	–	1k
Podgora	4k	1k	–
Iga vas	4k	3k	2k
Viševak	3,5k	–	–
Podcerkev	12k	–	1k
Nadlesk	2k	2k	3,5k
Knežja njiva	3k	–	–
Markovec	2k	–	7,5k
Pudob	3k	–	–
Stari trg	9,5k	–	–
Vrhnika	4k	–	–
Poljane	3k	–	–
Babna polica	2k	1k	0,5k

⁵ ARS, Vic. a. I/54, L-XLI: prepis kupnega pisma 1613 jan. 15.

⁶ M. Smole, Graščine, str. 219; P. Ribnikar, Posesne razmere, str. 35.

⁷ ARS, Priv. a. Ljudmila Hauptmana, Gradivo za historični atlas slovenskih dežel, št. 23: Laas, Schneeberg, omenja tudi urbarje gospostva Lož-Snežnik iz let 1646 in 1666, ki potrjujejo stare meje iz leta 1606; primerjaj tudi L. Hauptman, Die Entstehung, str. 470; F. Komatar, Schlossarchiv in Haasberg, MMVK 17, 1904, str. 36.

⁸ F. Komatar, Schlossarchiv in Schneeberg, MMVK 17, 1904 str. 49; L. Hauptman, Die Entstehung, str. 470–471; urbar gospostva Lož iz leta 1669.

	1669		1688–1693
	Lož	Snežnik	Župnija
Kozarišče	3k	8k	0,5k
Šmarata	1k	3,5k	—
Dane	5k	2k	—
Podlož	6k	—	—
Metlje	2,5k	—	—
Hudi vrh	7k	—	2k
Sleime Ortn.	2k	—	—
Železnica	—	0,5k	—
Lipsenj	—	1t	—
Žerovnica	—	—	1k
Martinjak	—	—	0,5k
Cerknica	—	—	1 3/4k
Ulovka	—	—	1k
Nova vas	—	—	2 3/4k
Budanje – Vip.	—	—	1k
Sv. Andrej	—	—	1k
Skupaj	80,5k	21k	26 3/4k

Loško-snežniško gospostvo skupaj 101,5 kmetij.

Snežniška posest se v ohranjenih urbarialnih seznamih prvič omenja v dodatku urbarja loškega gospostva iz leta 1669 in se še naprej šteje kot posebna enota. Popolno združitev zemljiške posesti, sicer enotnega gospostva, označuje šele ročni urbar loško-snežniškega gospostva iz obdobja 1726 - 1732, ki nad posestjo prej ločenih gospostev ne beleži nikakršnih razlik več.⁹

Enotno loško - snežniško gospostvo je s tem v grobem zaokrožilo zelo razgiban potek posestnih sprememb. Preurejanje deželsko sodnih mej loškega gospostva je zmanjšalo njegov pomen. To je nastopilo kot posledica odmaknjenosti loške zemlje od važnejših prometnih povezav. S tem je bil nakazan pospešen proces lokalizacije gosposčinske posesti in vpliva v sami Loški dolini.

Osebna in tvarna razmerja

Najštevilnejši sloj prebivalstva na loških tleh je predstavljalo kmečko prebivalstvo, ki utemeljuje celoten ustroj zemljiških gospostev. Kljub temu pa prebivalstvo, ki se preživlja s kmečkim delom, ni povsem enobarvno. Že ministeriali, ki se na loških tleh omenjajo v prvih listinah, so bili deljeni na nesvobodne in svobodne; na hlapce in svobodine (*cum ministerialibus servis et liberis*).¹⁰ Poimenovanje na *serve* in *libere* naj bi v virih odsevalo staro obliko razločevanja odvisnosti, ki je bila sprva zgolj osebna. Sloj ministerialov, ki naj bi nastal zaradi večjih vojaških in upravnih potreb gospostva, je izhajal tako iz nižjega sloja odvisnih podložnikov kot tudi gospodarsko šibkih svobodnikov. Ker je razlika opazna med ministeriali, še potem, ko so dobili patrimonialne pravice, je toliko bolj jasno, da so te razlike obstajale že toliko prej med podložniki. Tudi če je razlika nastala zaradi obdelovanja odvisne zemlje, se je od nastanka dalje obravnavala kot strogo prirojena. Nasprotje med obema vrstama odvisnih ljudi naj bi tako bilo sprva utemeljeno v nasprotju med prvotnim gospodarstvom na dvorih in gospodarstvom izven njih.¹¹

⁹ ARS, Gr. a. XVII Snežnik, ročni urbar št. 3 iz leta 1726- 1732 celotno posest imenuje: "*urbarium der Herrschaft Schneeberg*", medtem ko, starejši ročni urbarji dosledno razlikujejo posest, ki je pripadala gospostvu Lož in posebej Snežnik.

¹⁰ A. Jaksch MHDC IV, št. 2285, str. 314; M. Kos, Gradivo V, št. 836, str. 396.

¹¹ S. Vilfan, Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, str. 327.

Izmed urbarjev loškega gospostva, ki beležijo zgolj gospodarsko stran odnosov podložnih kmetov do gospostva, podaja deželno-knežji reformirani urbar iz leta 1606 v dodatnih členih, t.i. "Additional Articl" nekakšen pravni kodeks gospostva.¹² Od svobodnjakov se razlikujejo nesvobodni podložniki (*Untertanen Erbholden*), ki so se mogli svoje nesvobode (*Leibeigenschaft*) odkupiti, že so za to imeli denar. Z odkupom nesvobode je podložnik dobil pravico, da se je lahko naselil na drugem kraju. Za takšno dejanje se je moral priglasiti pri zakupnemu gospodu, ki mu je izročil pismo za deželnega vicedoma. Z izplačilom odkupnine pri vicedomu, si je pridobil posebno potrdilo, ki je bilo dokazilo o njegovem spremenjenem pravnem statusu. Odkup od podložništva je bila izključna deželno-knežja pravica. Deželni knez je to še posebej naglašal, ker je smatral, da so podložniki njegovi. V praksi pa se je večkrat dogajalo, da so zakupniki odkupnino zadržali zase.

Osebnosti posameznih podložnikov iz urbarjev ni mogoče zaznati že zaradi narave teh virov. Pretežni del kmečke odvisnosti je izviral iz razmerja podložnikov do gosposkiških posestnih enot. Tako imenovani kmečki zajmi so bili temelj podložniškega razmerja.¹³ Poleg proste saje (*freyen Stuft*) in zakupnega razmerja (*muetweiss*) se je postopoma uveljavljalo tudi kupno razmerje (*kaufrecht*). Zadnje v loškem gospostvu v 16. in 17. stoletju ni bilo posebej razširjeno, kajti le en sam loški podložnik iz Landola v postojnskem sodišču je bil deležen tega najugodnejšega kmečkega zajma. V kupnem razmerju je vsakokratni uživalec posesti lahko zemljo prodal, v njegovi rodbini pa je bila tudi dedna. Pri sklepanju prodaje zemljišč sta se morala kupec in prodajalec domeniti, da po deželni navadi plačata vsak deseti pfenig od kupne vsote grajskemu zakupniku. Nekateri zakupniki so za kupo-prodajo smatrali tudi tedaj, ko je kdo po očetovi smrti nasledil gospodarstvo in odpravil brate in sestre. Če ne vsakega desetega, so zahtevali vsaj vsak dvajseti pfenig od ocenjene vrednosti posestva in oddeljenih deležev. Deželni knez je takšno ravnanje odločno prepovedal in zakupniku določil, da se v takih primerih zadovolji s počaščenjem (*ehrung*), da ne bi bili revni podložniki preveč izžemani. Za počaščenje in v znak dolžnega spoštovanja ob nastopu novega gospodarja na kmetiji se v loškem gospostvu ni ničesar prispevalo. Deželni knez je zato naročil, da se podložniki ob prevzemu kmetije pogodijo z grajskim zakupnikom, ne glede na obliko zajma, za primerno vsoto. Ker je deželni knez hotel zadostiti tako zakupnikom in da se tudi podložniki ne bi več pritoževali, je določil, da se plača za polovično kmetijo po en tolar ali zlat dukat, za srednjo kmetijo po dva do tri tolarje, za dobro in boljše kmetijo pa po tri do pet tolarjev. Nikakor pa ne več kot toliko. Pri tem je bilo treba paziti na to, koliko so od posesti dobili dediči in koliko se je po izplačanih delih posestvo oslabilo. Deželni knez zakupniku naroča, naj bo mil in naj ne zahteva preveč, da se podložniki ne bodo pritoževali.¹⁴

S posebnim plačilom (*muet*) ob nastopu kmetije je imel prejemnik zagotovljeno pravico, da bo zemljišče kot zakupni zajem užival do smrti. Ta je bil praviloma dedni zajem v pomenu, da je z voljo gospostva kmetijo prevzel eden izmed otrok, medtem, ko so bili sodediči soudeleženi le pri nekaterih nepremičninah. V nasprotju s tem je zemljiški gospod pri prosti saji smel kmeta po svoji volji na kmetijo postaviti ali odstaviti, kadar koli je hotel.¹⁵

Pri nasledovanju posestva je imel najmlajši sin prednost pred ostalimi brati. Če tega ni bilo ali če ni bil zmožen za gospodarstvo, je prednost pripadla najmlajši hčeri. Če so bili otroci še mladoletni in niso mogli še sami gospodariti, je moral grajski zakupnik naložiti kakemu sorodniku ali prijatelju družine, da je vodil gospodarstvo, dokler otroci niso dorasli. Če najmlajši ni hotel prevzeti posestva, ga je lahko odstopil starejšemu, vendar tako, da se zemljišča niso delila. Ostalim bratom in sestram je moral dedič, prevzemnik kmetije, izplačati dolžne deleže, kakor so jih ugotovili pošteno in nepristranski sosedje. Če je bil najmlajši sin ali hči duševno ali telesno pohabljen in nezmožen gospodarstva, ga je dobil drugi najmlajši sin ali hči, vendar je moral dati bratom in sestram pristojen delež, slabotnemu pa vso oskrbo do smrti.¹⁶

¹² AA (*Additional Article*) št. 11, v: urbarju gospostva Lož iz leta 1606, Gr. a. XVII. Snežnik 16; prim.: A. Skubic, Zgodovina Ribnice, str. 384-388: pravne določbe v ribniškem gospostvu iz leta 1571.

¹³ S. Vilfan, Agrarna premoženska razmerja, GDZS, str. 421-425.

¹⁴ AA, št. 9, 10.

¹⁵ S. Vilfan, Agrarna razmerja, str. 422.

¹⁶ AA, št. 8.

Grajski zakupnik tudi ni smel dovoliti, da bi podložniki delili kmetije s tem, da bi ženi ali otrokom zapuščali dele zemljišč ali jih zastavljali in odprodajali.¹⁷

Podložniki enega gospodstva so se čutili kot ena celota. S podložniki drugega gospodstva niso bili vedno v najboljših odnosih, tako, da so se kmetje različnih gospodstev pogosto prepirali zaradi gozdnih pravic ali paše. Včasih so se prepirali posamezniki, včasih pa tudi cele vasi in soseske. Ker sami skoraj nikoli niso dognali stvari do konca, so se tožarili pri oblasteh, kjer so tudi lastniki posameznih gospodstev nastopali v obrambo svojih ljudi.¹⁸

Primer nasledovanja na kmetijah (hubah), po urbarialnih zapisih, ki kažejo tudi proces nastajanja priimkov in drobljenja posesti:

Podcerkev 12 kmetij

1528	1536	1555
1. Hase Gerbec	Mihael sin Gerbca	Mihael Gerbec
2. Fric Maric	Pavel Peric	Pavel Perc
3. Ahac	Urban sin Ahaca	Urb. in Miha. Ahac
4. Tomaz Milner	Pavel zgornji	Pavel
5. Matija Supic	Matija Sapec	Jakob Supec
6. Jurij Nemec	Klemen	Klemen
7. Primos Lepausta	Lepavostejda	Mihael Škerbec
8. Marin	Marin	Matija Marin
9. Krese Milner	Matija sin Kre. Mil.	Fric Milner
10. Pavel	Pavel Ausec	—
11. Lenart Milner	Laure Milner	Laure Milner
12. Ambrož	Ambrož	Jakob Ambrožič
13. Županova huba	Peter Ješobl	Peter Jožl

1606		1669	
1. Laure, s. Mihaela Gerbca	1k	Jakob, V. Gregorič	1k
2. Luka Gregorič, o. Mih. Perca	pk	Gašper Gregorič	pk
3. Volko Perc	pk	Andrej Gregorič	1k
4. Mihael Ahačič, sin Helerja	pk	Luka Hace	pk
5. Lenart Ahačič, sin Helerja	pk	Gregor Krašovic	pk
6. Andrej Lenart, sin Pavliča	pk	Luca Hace	pk
7. Blaž Pavlič, imen. Žnidar	pk	Pavel Pavlič	1k
8. Volko Krapinec	pk	Jakob Krašovic	1k
9. Jurij Krapinec, sin Pavla	pk	Gašper Krašovic	1k
10. Jakob, sin Matevža Marina	pk	Andrej Gregorič	pk
11. Mihael Marinšek	pk	Gašper Marinšek	pk
12. Mihael Križe	pk	Matija Grašl	pk
13. Jakob Pavlič, od Fri. Miln.	pk	Jurij Križe	pk
14. Ahac Ahačič	pk	Matija Pavlič	pk
15. Matevž Ahačič, od Supica	pk	Andrej Marinček	pk
16. Šimec, sin Helene Ahačič	pk	Luka Hace	pk
17. Jakob Jožel, s. Petra Jožla	pk	Štefan Graže	pk
18. Jakob Marin, od. Mi. Ahačič	pk	S. Gregorič in L. Hace	1k
19. Gregor Ahačič, o. M. Marinšek	pk	—	
20. Volko Krapinec, o. Gr. Klemen	pk	—	
21. Štefan Grižan	pk	—	
22. Blaž Žnidar, od Jak. Stupan	1k	—	

¹⁷ AA, št. 6.

¹⁸ AA, št. 12.

V vaseh (Gornje Jezero, Babno polje in Podcerkev), kjer je loško gospostvo imelo večino kmetij v svoji posesti, se omenjajo tudi župani. Poleg običajne podložniške so imeli tudi župansko posest, od katere pa jim ni bilo potrebno plačevati nobenih davkov. Leta 1528 je pripadala županu za njegov trud (*fir sein mue*) v Babnem polju pol kmetije, v Podcerkvi in Gornjem jezeru pa cele kmetije.¹⁹ Županov trud si lahko predstavljamo le v službi gospostva. Opravljati je moral dela, ki so zadevala odnose gospostva na eni in podložnikov oziroma sosesk na drugi strani. Ker urbarialni zapisi iz 17. stoletja, po prenehanju turških vpadov, ne omenjajo niti županov niti županove posesti, bi lahko upravičeno zaključili, da so župani odsev precej starejših razmer na loškem območju. Po vaseh so predstavljali vodilni sloj prebivalstva, ki ima v odnosu do sovaščanov nekoliko privilegiran položaj, čigar izvor pa ni poznan.

Posebno vrsto gosposočinskih podložnikov predstavljajo tisti kmetje, ki od svojih zemljišč, to so običajno cele kmetije, plačujejo davke v obliki enkratnega zneska (*olerla recht, zins; aler sachen, allerlay recht*). Ti kmetje se zopet pojavljajo v strnjenih in od središča gospostva oddaljenejših vaseh. Toda ta oblika plačevanja davkov je zbledela v drugi polovici 16. stoletja po hudih turških pustošenjih.

Ceprav je Babno polje prav zaradi turških vpadov povsem opustelo in se zaradi nenehne ogroženosti od martolozov ni obnovilo, pa reformirani urbar iz 1606 "*per memoria*" navaja nekdanje kmetije in njihove obveznosti za slučaj, ko bi se tam mogli naseliti novi naseljenci. Pomenljivo je, da se v tem urbarju posestva, ki so nekdanj in bi tako še naprej plačevala enoten davek z manjšo dodatno obveznostjo, imenujejo koseščine (*edeltum*). V Babnem polju koseščine odgovarjajo velikosti cele kmetije. Iz urbarialnega zapisa je povsem jasno, da je poseben status Babnega polja vezan na zemljišča. S tem pa nikakor ni mogoče zanikati nekdanje prisotnosti plemenitnikov (*kosezov*). Ti so sčasoma prišli v odvisnost od deželsko-sodnega gospostva, toda njihova posest je, bolj kot njihov osebni status, ohranjala značaj starih pravic.

V sredini 16. stoletja se v loškem gospostvu pojavljajo prvi podružniki (*undersas*). Leta 1536 in 1555 sta v Novi vasi omenjena dva podruštva, v Martinjaku pa eden.²⁰ V urbarju iz leta 1606 se pojavljajo v večjem številu predvsem ob župnijskih središčih; pri sv. Mihaelu na Blokah in v Starem trgu. Davščine so plačevali od kajž, koč ali vrtov. Leta 1669 pa tudi od njiv, vendar pod občutno večjo obremenitvijo. Ta je bila v višini kot so jo v loškem deželskem sodišču imeli mežnarji.

Podružniki	1606	1669
Sv. Mihael	10	13
Knežja njiva	1	1
Stari trg	3	3
pri trgu	—	4
Grahovo	1	—
Martinjak	4	—
Žerovnica	4	—
Markovec	3	—
Hudi vrh	1	1
Iga vas	—	3
Sv. Andrej	—	1
Vrh	—	1
Podcerkev	—	3
Skupaj	27	30

Loškemu gospostvu je kot deželskemu sodišču pripadala tudi vsa gmajna. Če je hotel kak drug gospod, deželan ali podložnik tam napraviti nov laz ali rovt, ga ograditi ali tam celo kočo ali kajžo postaviti na svojo pest, ne da bi hotel od tega dajati tudi davek, je gospostvo proti temu

¹⁹ ARS, Urbar gospostva Lož 1528; Stanovski arhiv, fasc.281 št. 409.

²⁰ Razmerje do cele kmetije: Russgelt 50 : 13

Steuer u. 60 : 8

ostro nastopilo. Za kaj takšnega se je moral interesent prej javiti pri grajskemu zakupniku, ki mu je odkazal prostor in določil davek, ki ga je moral novi naseljenec plačevati. Če je kdo na gmajni brez vednosti in dovoljenja gospostva ogradel ali obdelal kos zemlje, ali si celo postavil kočo, je gospostvo takoj, najpozneje pa v toku enega leta, vse to brez milosti podrlo ter takšne svobodnjake oplašilo, da v prihodnje niso delali kaj podobnega. Graščinski zakupnik je zato vsako leto na dan sv. Jurija s sodnimi slugi in nekaterimi starimi in mladimi podložniki objezdil vso sodnijo ter vse nove naselbine zaplenil.²¹ Velik razmah krčenja lazov in novin (*gereuth, neupruch*) ter plačevanje davkov od ograd in gmajn po vaseh v loškem sodišču najprej zaznamuje urbar iz leta 1669.

Gospodarske dejavnosti in obveznosti

Glavna gospodarska dejavnost je bila vsekakor kmetijstvo, vendar pa to za preživljanje in odplačevanje davkov največkrat ni zadostovalo. Na ozkih, kamnitih in močvirnih zemljiščih so kmetje težko gospodarili. Glavni in najpomembnejši dodatni vir so iskali v gozdu. Ves čas so se ukvarjali z lesnimi izdelki. Največ so jih v obdobju ohranjenih urbarjev iz 16. in 17. stoletja pridajali na Reki (*St. Veit am pflaumb*) in si s tem nekoliko opomogli tudi od turških vpadov in stalne nevarnosti martolozov, ki so jih zlasti v poletnih mesecih odvrčali od dela v gozdu. Veliko škodo so jim povzročale tudi poplave. Poleg škode na poljih so jim otežkočale dostop v gozd, ki je pomenil pot do zaslužka.²² Gospostvo je namreč kmetom v obširnih snežniških gozdovih priznavalo pravico do drvarjenja. Zaradi turških pustošenj so v gozdu in trgovini z lesom dobili še dodatne pravice.

V hrastovem gozdu nad izvirom Obrha nad cerkniškem jezerom so imeli pravico do prašičje paše zgolj podložniki iz Gornjega jezera, v gozdu pri vasi Klance pa vsi proti plačilu denarja (*ass geld*). V obsežnem snežniškem gozdu so lahko pasli vsi iz loškega deželskega sodišča brez plačila, ostali pa so bili dolžni plačati poseben davek. Polšjega lova v omenjenih gosposočinskih gozdovih zaradi martolozov v omenjenem obdobju ni bilo. Lov na divjačino je v celotnem deželskem sodišču pripadal loškemu gospostvu, podobno je bilo tudi z ribolovom. To vse je bil gosposki monopol. Oskrbnik s Snežnika je imel pravico do ribolova zgolj ob košenini, ki je pripadala snežniški graščini. Toda to le v primeru, "če nikogar ni bilo pri vodi". Leta 1669 se pri snežniški graščini prvič omenja tudi ribnik. Šteberška graščina je imela ribolovno pravico v okviru grajskega pomirja na lipsenjskem potoku. V Cerknškem jezeru je imelo loško gospostvo izključno pravico do ribolova od izvira jezera do mostov (*bis auf die Brucken genant*). Od mostov naprej do loško postojnske deželske sodne meje pa so poleg loškega gospostva imeli ribolovno pravico tudi stiški samostan, Turjačani, gospostvo Šteberk in Snežniški. S premikom deželske sodne meje je loško gospostvo izgubilo prejšnje pristojnosti v vsem oddeljenem loškem delu cerkniške kotline. V ustanovni listini mesta Lož iz leta 1477 je cesar Friderik III. tudi mestu podelil privilegij do ribolova v Cerknškem jezeru. Veliko število listin, ki se nanašajo na ribolovne pravice, izkazujejo velik gospodarski pomen Cerknškega jezera za širšo okolico. Loško gospostvo je imelo tudi ribnik med njivami loških meščanov, prazniti pa so ga morali podložniki iz Podcerkve.²³

Pomemben dejavnik gospodarjenja na loških tleh predstavljajo mlini in ob njih največkrat pridružene žage. Kot predmet fevdnih podelitev so prvič omenjeni sredi 15. stoletja; mlin pri Koča vasi (*bey Gotschdorff*).²⁴ Vsa pomembnejša zemljiška gospostva so vključevala to dejavnost, ki je bila za vsako izmed teh velikega pomena. V glavnem so bili vsi mlini in vse žage v upravljanju podložnikov po kupnem pravu. Loško gospostvo je s temi obrati razpolagalo pretežno na potokih v loškem predelu cerkniške kotline. Sredi 16. stoletja je imelo največ štiri obrate, ki so bili večji del zapuščeni.²⁵ Obveznosti mlinov in žag so zaračunavali glede na

²¹ AA, št. 14.

²² ARS, urbarja gospostva Lož 1606 in 1669: Vic. a. I/54, L- XLI. 5.

²³ ARS, urbarja gospostva Lož 1669 in 1674.

²⁴ 1425 april 29, Celje, listina v ARS.

²⁵ Urbialni zapisi 1528, 1536, 1555; razmerje plačanih davkov
Russgelt 1536 1h - 50 Kr mlin - 30 Kr
Urb. steuer 1555 1h - 60 Kr mlin - 30 Kr

Podložniki so svoje obveznosti odraţtovali nadrejenemu patrimonialno zemljiškemu gospodu, deţelsko sodnemu gospodu in deţelnemu knezu, ki je v loškem deţelno kneţjem gospostvu svojčas zdruţeval vse tri funkcije. Grajskemu zakupniku so bile ob prevzemu gospostva določene njegove pristojnosti. Vsako leto je moral spisati poseben ro ni urbar, kamor so se zapisovala vsa vplačila, dajatve in zaostanki. Deželni knez je tako določil, da ne podložnik in ne grajski zakupnik ne bi trpela nobene škode ali krivice. Tu so se morali zapisati vsi vplačani davki, katere zakupnik ni smel porabiti zase, ampak jih je moral vsako leto vsaj do bo i a oddati v vicedomsko blagajno.  e v predpisanem roku tega ni storil, je moral od vsakega goldinarja plačati 6 krajcarjev.²⁶

Opustela zemlja v Babnem polju in na pristavi na Blokah, ki so jo zaradi nevarnosti pred martolozii prepustili v travarino, je gospostvu prinašala določen "extra ordinari" prihodek. V Babnem polju so tamkajšnje travnike pospravili gosposčinski podložniki, deloma na tlaki za potrebe gospostva, deloma pa v zakupu za svoje potrebe. Ostalo so pokosili revni ljudje iz Loške doline in so od pridobljenega sena oddali polovico gospostvu. K pristavi na Blokah, ki je nastala iz sedmih opustelih kmetij, so pripadale tudi planine in travniki po hribih. Tako kot obsežne snežniške in babno poljske planine jih je gospostvo izročilo v zakup pastirjem iz Krasa proti letnemu plačilu v denarju in siru.²⁷

Velik del bremen je za podložne loške kmete predstavljala tlaka. Zaradi hudih tlačnih obremenitev, posebno po turških vpadih, so se tudi upirali.²⁸ Tlaka je bila najzgovornejši dokaz kmetove podložnosti. Sestavljala se je iz ro ne in vozne v tedenski neizmerjeni in letni izmerjeni razvrstitvi. Tlačne obveznosti so bile odmerjene po posameznih vaseh tako, da so podložniki ene vasi opravljali enako tlako, toda po količini različno glede na velikost posestva. Na izmerjeni tlaki so podložniki poleg vinske vožnje opravljali predvsem razna poljska dela. S konji so orali in branali ali pa vozili gnoj na njive, ponekod z enim, drugod z dvema vozovoma. Na njivah so okopavali in želi. Kosili so travo, grabili seno, pospravljali seno v kopice, ograjevali gospos inske vrtove in ograde, posajali sadike, pospravljali žito s polja, nosili zelje in repo v grad. Za vsako takšno opravilo je bilo odmerjeno število tlačnih dni, ob ajno od enega do štiri dni. Poleg teh obveznosti so bili podložniki iz Podcerkve dolžni po potrebi prazniti ribnik med poljem meščanov iz Loža, iz Gornjega jezera pa nositi ribe na loški grad po potrebi, tako, da so dobili od vsakega tovara po štiri črne p enige. Pri opravljanju teh del je bilo gospostvo zavezano, da je nudilo tlačanom toplo hrano kadar so orali, kosili, želi ali trosili gnoj; kruh pa v ostalih primerih. Neodmerjeno, po potrebi, so bili vsi loški podložniki dolžni tlačaniti pri popravljanju gradu. Sploh je bila od nekdaj navada, da so bili vsi podložniki v loškem deželskem sodi u dolžni opraviti en tlačni dan v letu pri popravljanju gradu.²⁹

Loška podložnika v postojnskem deželskem sodi u zaradi svoje oddaljenosti nekaj časa za dolžno tlako nista ničesar prispevala. Gospostvo jim je zato v nadomestilo naložilo denarno plačilo. Za potrebno delo pri popravljanju poti od pristave do gradu je grajski zakupnik oprostil podložnika iz Podcerkve od opravljanja druge tlake.

V. Turški vpadi

Turški vpadi pomenijo veliko zarezo v zgodovini loške zemlje ne le zaradi strahotnega opustošenja ampak tudi zaradi posledic, ki so jih pustili v družbenem in duhovnem življenju loškega prebivalstva. V času prvih večjih vdorov med leti 1469 in 1483 so tur ki plenilci iz Bosne leta 1476 popolnoma opusto ili lo ko tr sko naselje, njegove prebivalce pa polovili in

²⁶ AA,  t. 3.

²⁷ Urbar gospostva Lo  1606; Vic. a. I/54 L-XLI. I zap.  t. 95.

²⁸ Monumenta Habsburgica, Sammlung von acten, st icken und briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg (1473 -1576), gesammelt und mitgetheilt von J. Chmel, II Band. Wien 1855, str. 908,  t. MCCXL. Gretz 9 juni 1478, K. Friedrich IV an die zum Schlosse Los gehörigen Leute und Holden. Uns hat unser getrewer Hanns Hesiber unser phleger daselbst zu Los anpracht wie ir im zu demselben unserm gslos Los mit robat noch in ander weg als von alter herkomen ist nit gehorsam sein wellet und ew des setzet des er sich beswert bedunkht und uns nit geuellt. Sollen gehorsamen wann welh des nit tun und sich des seczen wurden die haben wir demselben unserm phleger beuolhen darumb ze straffen.

²⁹ Urbar gospostva Lo  1606; P. Ribnikar, Posestne razmere, str. 37-38.

odgnali v sužnost.¹ Povzdig požganega trga v mesto in pravice, ki so jih tržani in drugi priseljenci v mestu dobili, je izraz volje deželnega kneza, da pomaga in pospešuje obnovo uničenega naselja.² Državna oblast si je najprej prizadevala za vrnitev pobeglih tržanov in okoliških podložnikov ter obnovitve naselja v močno trdnjavo. Stare socialne razmere med loškim prebivalstvom izginjajo, novim pa so se vrata na široko odprla. Kljub možnostim za pridobitev ugodnejšega socialnega statusa se je tlačna obveznost spričo velikih potreb pri obnavljanju opustošenih krajev, tako pri podložnikih kot pri novih meščanih, znatno povečala. Huda opustošenja loške zemlje so z nezmanjšano silovitostjo sledila v prvi polovici 16. stoletja.

Najizrazitejši vpadi, plenjenja, požigi vasi in pustošenj kmetij so zabeleženi v letih 1522, 1528 in 1530.³ Oddaljeno Babno polje je bilo leta 1528 popolnoma opustelo.⁴ Turki so naselje uničili, prebivalstvo pa odpeljali v sužnost.⁵ V teh letih so Turki v Loški dolini do tal požgali tudi Podcerkev in Knežjo njivo. Popolnoma opustele so tudi vasi: Nadlesk, Vrh, Iga vas, Laze, ter posamezne kmetije v vaseh, ki so pripadale loškemu gospostvu. Opustošenje je prav tako prizadelo druga naselja, vendar v teh loško gospostvo ni imelo svoje posesti.⁶ O pustošenju v novo ustanovljeni mestni naselbini Lož ni nikakršnih sporočil. Ta je morala biti dovolj utrjena, da se je ubranila nadležnih napadalcev. Prebivalstvo bližnjih krajev je v njej moglo najti varno zatočišče, kajti posestniki na kmetijah v loški okolici se v 16. stoletju zelo hitro pojavljajo na svojih opustošenih posestvih.

Obnova kmečkih gospodarstev je zahtevala veliko časa. Kmetije so še nekaj let po vpadih ostale napol opustošene, pridelek na njih pa zato precej manjši. Ker so bile posledice turških vpadov še dolgo očitne, posebno zaradi roparskih martolozov, je novo stanje upošteval tudi urbar gospostva Lož iz leta 1573.⁷ Poleg manjših dajatev je gospostvo dovolilo kmetom večje pravice v gozdu in možnost trgovanja z lesnimi proizvodi.

Ko so si kmetije po prenehanju turških vpadov od trgovine opomogli, je deželni knez, nadvojvoda Ferdinand zahteval, da se posest loškega gospostva po posameznih kmetijah znova objezdi in na novo reformira. Novi reformirani urbar je deželni knez izdal leta 1606 na zahtevo loških kmetov kot tudi gosposčinskega zakupnika. Zadnji je zahteval večje dajatve kot so jih bili kmetje, ki so se sklicevali na stari urbar, pripravljeni plačevati. Gosposčinski zakupnik je na osnovi ugodnejših gospodarskih razmer in zmožnosti kmetov lahko zahteval večje dajatve. Novi urbar je tako pomenil kompromis med stranema ter nakazal dejansko stanje in gospodarsko moč gospostva.⁸

Duhovno življenje na loških tleh izražajo predvsem številne cerkve. Skoraj vsako naselje si je postavilo svojo cerkev. Kot premožnejše podeželske ustanove so te cerkve prispevale svoje dragocenosti za poseben davek, katerega so leta 1526 zbirali deželni stanovi za boj proti Turkom.⁹ V teh vaških duhovnih središčih se je razvijala bogata ljudska umetnost. Kljub nepredvidljivim časom med turškimi vpadi, so ključarji s premoženjem podružnih cerkva zmogli plačati celo potujoče umetnike. Podeželske cerkve so bili tudi gospodarski centri na vasi. Svoje premoženje so imele tako v nepremičninah kot v premičninah pri posameznih kmetih.¹⁰

¹ S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 24, 1943, str. 20-21, 59; B. Otorepec, Grb in pečat mesta Lož, NL I, str. 66-67; povzema J. Unrest Chronicon Austriacum, ed. Hahn, 1724, str. 605. Okrog 20. julija 1476 se je več enot turških konjenikov združilo in prek Krasa udarilo na Lož, ki so ga takrat zavzeli, vse prebivalce polovili in odpeljali v sužnost, trg pa požgali in bogato obložen s plenom vrnili prek Kočevja in Kolpe v Bosno; A. Koblar, Drobtnice, IMK I, 1891, str. 25. navaja, da so Turki odvedli v sužnost mnogo ljudi iz Loža in okolice že pred požigom trga. To pričuje tudi naročilo oglejskega generalnega vikarja duhovniku Juriju Kamperletu, vikarju v Ložu, 20. jan. 1473. naj gleda, da se ne bo v fari širilo prešuštvo, ker so Turki mnogo zakonskih žena odvedli v sužnost.

² Privilegijska listina mesta Lož; NL I, str. 54-64.

³ ARS, Vic. a. I/52 L -XIV, bemerck 1531; prim.: J. Šumrada, Gospodarske posledice, str. 17-24; urbarialni zapisi omenjajo posebej kmetije, ki so puste (*odt*) ali požgane od Turkov (*verprugdt von die Turken*).

⁴ ARS, Urbar gospostva Lož 1528.

⁵ Kronika župnije Babno polje iz leta 1820, Župnijski arhiv Stari trg.

⁶ ARS, Bemerkh 1531: za gospostvo Šteberk (*Steegberg*): v vasi Dane omenjene hrvaške kmetije.

⁷ Landesarchiv Graz, Urbar gospostva Lož, HK 1606, XI-134, folio 1-60; glej tudi ARS, Urbar gospostva Lož 1606, str. 1.

⁸ ARS, Vic. a. L-XLI, pravde o urbarjih.

⁹ A. Koblar, IMK V, 1895, str. 252-254, v deželskem sodišču Lož omenja 33 cerkva.

¹⁰ Župnijski arhiv Stari trg pri Ložu: popisna knjiga podružniških cerkva iz 18. stoletja.

Najlepši primer ljudske umetnosti nosi cerkev sv. Jedrta v Nadlesku. Tomaž iz Senja (*Thomas od Segna*) je cerkvico poslikal leta 1511. Turki so leta 1528 vso vas popolnoma opustošili. Kljub opustošenju vasi, se je poslikava v cerkvi ohranila do danes. Tudi cerkvici sv. Trojice na Knežji njivi, ki je že od nekdaj veljala za eno najstarejših cerkev v loški okolici, se je zgodilo podobno.

Nekoliko nenavadno, pa vendar povsem očitno se zdi, da se prav v času stalne turške nevarnosti, morda kot odziv nanjo, razvija bogato duhovno in cerkveno življenje. To se izraža v ljudski umetnosti in številnih cerkvah. Zanimanje ljudi se iz vsakdanjih potreb prenaša v območje duhovnega, ki naj bi utrjevalo njihovo vztrajanje na domači loški zemlji.

Zusammenfassung

AUSSCHNITTE AUS DER GESCHICHTE VON LOŽ

(2. Teil)

Stane Okoliš

Vertreter des höheren Adels übten ihre Gewalt in Laas/Lož gewöhnlich über ihre Amtleute, d.h. Ministerialen oder andere Edelleute (*nobiles viri*). Bereits unter den Herren von Heunburg erhielten sie bedeutende Privilegien. Die Grafen von Heunburg – Ulrich von Sternberg und Wilhelm von Malta – bestätigten dem entstehenden niederen Adel 1237 im Markt Laas die Patrimonialgerichtsbarkeit sowie das Erbrecht in der männlichen und der weiblichen Linie, Rechte, die ihm von den Vorfahren der genannten Grafen verliehen worden waren. Die Heunburger Hoheit über das gesamte Territorium, die von der Laaser Burg ausgeübt wurde, kam in der höheren Gerichtsbarkeit (*»domini terre«*) zum Ausdruck.

Die Laaser Edelleute (*domini*) verfügten in den zwanziger Jahren des 13. Jahrhunderts frei über ihre Lehen, d.h. sie durften sie nach Belieben kaufen, verkaufen oder tauschen. Die zahlreichen Edelleute, die in diesbezüglichen Urkunden auftreten, zeugen von einer starken Besiedlung der Umgebung von Laas. Einzelne Zeugen sind in den Urkunden nach den Siedlungen benannt, aus denen sie stammen.

Die Heunburger Gliederung des Laaser niederen Adels in *»ministeriales«* und *»nobiles viri«* erinnert an das spätere Agleier Vokabular: *»cum ministerialibus servis et liberis«*. Diese Auffassung weist auf die Entstehung des niederen Adels in Laas hin, der sowohl freier als auch unfreier Herkunft gewesen sein soll. Für die geleisteten Dienste im Rahmen der Herrschaft wurden ihm verschiedene Lehen verliehen. Neben den bedeutenden militärischen versah dieser Adel auch Verwaltungsaufgaben. In diesem Zusammenhang werden auch Ritter (*milites*) erwähnt. Der Patriarch von Aquileja verlieh ein besonderes Lehen an den Überbringer seiner Briefe. Neben dem Grundbesitz selbst erhielt der Vasall auch einen Ansitz in einem Markt und auf einer Burg (*»in feudum Habitantie«*). Im 14. Jahrhundert, in einer unruhigen Zeit des Kampfes des höheren Adels um die Oberherrschaft über den Laaser Grundbesitzungen, änderten sich die feudalen Beziehungen der Laaser Vasallen. Aus dem Agleier Patronat treten sie zunächst auf die Seite der Görzer, dann auf die der Ortenburger Grafen über.

Im 14. und 15. Jahrhundert sind die Beziehungen unter dem niederen Adel durchsichtiger. Dennoch läßt sich kein besonderer genealogischer Stammbaum erstellen. Die ehemals verzweigten Adelsgeschlechter lassen sich auf die Herren von Laas, von Schneeberg, von Fresach und von Pudob zusammenfassen. Da sie ähnliche Symbole verwenden und abwechselungsweise unter dem einen oder anderen Titel auftreten, kann man auf Blutverwandtschaft schließen. Es kommen vermehrt auch Adelige vor, deren Titel bereits auf fremde Herkunft hinweisen.

Der Grundbesitz ging teilweise auch in die Hände der Markteinwohner über. Die Laaser Markteinwohner, die späteren Bürger, verkauften einzelne Bauernhöfe vornehmlich an kirchliche Bruderschaften, den Verwaltern der zahlreichen Laaser Filialen und anderen kirchlichen Einrichtungen. Letztere vergrößerten ihren Besitz auch aufgrund von Schenkungsbriefen. Vor allem Filialkirchen gewannen als Dorf- und Bauereinrichtungen Bedeutung als Finanzzentren auf dem Lande.

Die Laaser Ministerialen üben seit dem 13. Jahrhundert die patrimoniale Gerichtsbarkeit über die Bauern aus. Obwohl in den Urkunden des 14. und 15. Jahrhunderts reichlich bezeugt, gibt es keine Berichte über die Lage der Letzteren bis zu den ersten erhalten gebliebenen Urbaren der landesfürstlichen Herrschaft Laas im 16. Jahrhundert.

Der Besitz der Laaser Pfandherrschaft blieb bis zu ihrer Umwandlung in eine Eigenherrschaft im wesentlichen unverändert. Die ganze Zeit umfaßte sie ungefähr 70 Huben. Im 17. Jahrhundert vereinigten die Fürsten von Eggenberg die Laaser und Schneeberger Herrschaft. Durch ihren Verkauf an die Auersperger im Jahre 1669 wurde der Besitz im Zirknitzer (Cerknica)–Tal davon abgetrennt. Der bis dahin verstreute Grundbesitz wurde auf das Laaser Tal beschränkt, die Bedeutung der Herrschaft selbst verringerte sich.

In den Dörfern mit überwiegend Laaser Besitz werden auch Supane erwähnt. Für ihre Tätigkeit wurden sie durch einen besonderen Besitz entlohnt, für den sie keine Steuern zu entrichten brauchten. Das vom Zentrum entfernte Babenfeld (Babno polje) nahm wegen der Edeltümer eine besondere Stellung ein, entrichteten doch auch die untertänigen Bauern des 16. Jahrhunderts nur eine besondere Steuer.

Die »Additional Articl« des reformierten Laaser Urbars aus dem Jahre 1606 stellen einen Rechtskodex der Herrschaft dar. Seitens des Landesfürsten wurde darin die Lage der Bauern und Pächter festgelegt. Die Bauern hatten ihre Höfe meistens in Pacht (muetweis). Bei der Besitzübertragung der Höfe an die Nachkommen mußten letztere besondere Abgaben entrichten. Bei der Erbfolge hatte der jüngste Sohn Priorität vor den anderen.

Neben der Landwirtschaft verdiente die verarmte bäuerliche Bevölkerung auch mit dem Holzgewerbe ihren Lebensunterhalt. Von besonderer Bedeutung war der Holzhandel in Rijeka, und zwar in der Zeit nach den Türkeneinfällen. Neben der regulären Fronarbeit waren die Bauern wegen der Türkengefahr auch zu außerordentlicher Fronarbeit bei der Errichtung von Abwehrlanlagen verpflichtet.

Im Jahre 1476 wurde der Markt Laas durch die Türken völlig zerstört. Damit sich Laas erholen und gut befestigen sollte, wurden ihm von Kaiser Friedrich III. die Stadtrechte verliehen. Größere Angriffe erfolgten in den zwanziger Jahren des 16. Jahrhunderts. Den urbarialen Aufzeichnungen der Herrschaft Laas ist zu entnehmen, daß einzelne Bauernhöfe, aber auch ganze Dörfer durch die Türkenangriffe stark in Mitleidenschaft gezogen wurden. Wegen der großen Verwüstungen wurden die Bauern für einige Jahre, um sich von dem Schaden zu erholen, von der Entrichtung von Abgaben an die Herrschaft befreit. Trotz des erheblichen Schadens (niedergebrannte Dörfer), ist für einzelne Dörfer ein Erwachen des geistigen Lebens kennzeichnend. Die Volkskunst erlebte gerade in dieser Zeit einen Aufschwung.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, tel.: (061) 218-876

Narodni muzej izdaja knjige s področja arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine in muzeologije.

V seriji **Katalogi in monografije** so obdelana posamezna slovenska arheološka najdišča. Obsežne razprave, prav tako podkrepljene z gradivom, so objavljene v **Situli**. V tej seriji so izšli doslej tudi štirje zborniki (št. 13, 14/15 in 20/26). Revija **Argo** nadaljuje tradicijo publikacije izpred 1. svetovne vojne. Namenjena je predvsem popularizaciji muzeologije, spremlja novosti na tem področju v Sloveniji in izven nje. Je tudi osrednje glasilo muzealcev Slovenije, njen soizdajatelj je Društvo.

Ob posameznih tematskih razstavah so bili objavljeni katalogi, v katerih so tudi tehtne razprave znanih slovenskih zgodovinarjev. Iz bogatega izbora del vam predstavljamo predvsem novejša in tista z zgodovinsko tematiko.

Situla: razprave Narodnega muzeja

10. I. Pirkovič, Crucium: rimska poštna postaja med Emono in Neviodunumom, Ljubljana 1968
13. Kmečki punti na Slovenskem, razprave in katalog dokumentov, 1973
- 14./15. Opuscula Iosepho Kastelic sexagenario dicata, 1974
16. M. Slabe, Dravlje: grobišče iz časov preseljevanja ljudstev, 1975
17. D. Svoljšak – T. Knific, Vipavska dolina: zgodnjeresnjske najdišča, 1976
18. P. Kos, Keltski novci Slovenije, 1977
19. A. in J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLXI et MCMLXX repertae et editae sunt, 1978

- 20./21. Zbornik posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici, 1980
- 22./1–2. D. Breščak – L. Plesničar, Antične bronaste posode Slovenije, 1982
23. A. Jeločnik – P. Kos, Zakladna najdba Čentur – C: folisi Maksencija in tetrahije, 1983
25. A. in J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, 1986
26. Studija numismatica Labacensia Alexandro Jeločnik oblata, 1988
27. M. Žvanut, Knjige iz 16. stoletja v knjižnici Narodnega muzeja, 1988
28. P. Kos – A. Šemrov, Rimski republikanski novci, 1990
29. P. Kos, Ig: najdba antoninijanov tretjega stoletja, 1991
30. J. Šašel, Opera selecta, 1992
31. M. Žvanut, Zbirka pečatnikov v Narodnem muzeju v Ljubljani, 1993
32. Ž. Demo, Ostrogothic coinage from collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina, 1994

Katalogi in monografije

9. J. Klemenc – V. Kolšek – P. Petru, Antične grobnice v Šempetru, 1972
10. V. Stare, Prazgodovina Šmarjete, 1973
11. M. Urleb, Križna gora pri Ložu, 1974
13. I. Mikl Curk, Poetovio I, 1976
14. V. Kolšek, Vzhodni del antične nekropole v Šempetru, 1977
15. S. Petru – P. Petru, Nevidodunum: Drnovo pri Krškem, 1978
16. J. Dular, Podzemelj: katalog najdb, 1978
17. M. Guštin, Notranjska: k začetkom železne dobe na severnem Jadranu, 1979
18. V. Stare, Kranj: nekropola iz časa preseljevanja ljudstev, 1980
19. L. Bolta, Rifnik pri Šentjurju: poznoantična naselbina in grobišče, 1981
20. Z. Kujundžić, Poetovijske nekropole, 1982
21. L. Plesničar-Gec in sodelavci, Starokrščanski center v Emoni, 1983
22. S. Gabrovec – D. Svoljšak, Most na Soči: zgodovina raziskovanj in topografija, 1983
23. B. Teržan – F. Lo Sciaivo – N. Trampuž Orel, Most na Soči II: Szombathyjeva izkopavanja, 1985
24. M. Sagadin, Kranj in križišče Iskra: nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staro-slovanskega obdobja, 1988
25. B. Teržan, Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem, 1990
26. A. Dular, Prazgodovinska grobišča v okolici Vinjega vrha nad Belo cerkvijo, 1991
27. M. Guštin, Posočje: in der Jüngern Eisenzeit, 1991
28. S. Gabrovec, Stična I: naselbinska izkopavanja, 1994

Viri: gradivo za materialno kulturo Slovencev

1. M. Kos & M. Žvanut: Ljubljanske steklarne v 16. stoletju in njihovi izdelki, 1994

Argo

- 20.–21. številka je posvečena stoletnici Pokrajinskega muzeja v Celju (1882–1982); 22. številka je posvečena 70-letnici delovanja Pokrajinskega muzeja v Kopru (1911–1983); 23–24/1984–1985; 25/1986; 26/1987; 27/1988; 28/1989, 29–30/1990; 31–32/1991; 33–34/1992; 35/1993; 36–37/1994

Razstavni katalogi

- V. Šribar – V. Stare, Karantansko-ketlaški kulturni krog, 1974
- Promet na Slovenskem, 17.–19. stoletje, 1975
- Slovenci v predmarčni dobi in revoluciji 1848, 1978
- V. Šribar – V. Stare, Srednjeveško naselje Otok pri Dobravi, 1981
- M. Žargi, Kositer na Slovenskem: obrt in izdelki, 1981
- H. Štular, Tapiserija v Sloveniji, 1982
- Secesija na Slovenskem, uporabna umetnost, umetna obrt in njej sorodni pojavi v obrtni in industrijski proizvodnji, 1984
- V. Bučič, Meščanska skrinja v Sloveniji, 1984
- M. Žvanut, Slovenci v 16. stoletju I-II, 1986
- P. Kos, Denarništvo v antiki na Slovenskem, 1990
- V. Bučič, Ure skozi stoletja, 1990
- T. Knific – M. Sagadin, Pismo brez pisave: arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem, 1991
- Gradovi minevajo, fabrike nastajajo: industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, 1991
- Bitka pri Sisku, 1593–1993, 1993